

Børn og affald

- om børns viden, adfærd og holdning til affald

Anette Petersen, Michael Larsen, Heidi Jønch-Clausen og
Ditte Bergholdt Hansen
Valør & Tinge A/S

Miljøstyrelsen vil, når lejligheden gives, offentliggøre rapporter og indlæg vedrørende forsknings- og udviklingsprojekter inden for miljøsektoren, finansieret af Miljøstyrelsens undersøgelsesbevilling.

Det skal bemærkes, at en sådan offentliggørelse ikke nødvendigvis betyder, at det pågældende indlæg giver udtryk for Miljøstyrelsens synspunkter.

Offentliggørelsen betyder imidlertid, at Miljøstyrelsen finder, at indholdet udgør et væsentligt indlæg i debatten omkring den danske miljøpolitik.

Indhold

FORORD	5
SAMMENFATNING OG KONKLUSIONER	7
12- ÅRIGE: STORE BØRN OG SMÅ VOKSNE	7
VI DØR TIL SIDST	8
SKRALD ER EN DEL AF BYBILLEDET	8
DET ER LIDT DENGSET AT BRUGE SKRALDESPANDEN	8
AFFALD I UNDERVISNINGEN	9
EN MOBIL TELEFONS LIV FRA VUGGE TIL GRAV	9
BELØNNING, STRAF OG TALENDE SKRALDESPANDE	9
SUMMARY AND CONCLUSIONS	11
12 YEAR OLDS: BIG CHILDREN, SMALL ADULTS	11
WE WILL END UP DYING	11
GARBAGE IS PART OF THE CITY	12
IT IS KIND OF GOODY-GOODY TO USE THE GARBAGE BIN	12
GARBAGE AS EDUCATION	13
A CELL PHONES LIFE: FROM CRADLE TO GRAVE	13
AWARDING, PUNISHMENT AND TALKING GARBAGE BINS	13
1 INDLEDNING	15
1.1 BAGGRUND OG FORMÅL	15
1.2 METODE	15
1.2.1 Interviews med forskere og eksperter	15
1.2.2 Fokusgrupper og spørgeskema i 5. klasser	15
2 INTERVIEWS MED FORSKERE OG EKSPERTER	17
2.1 SIGNALEMENT AF EN 12-ÅRIG	17
2.1.1 Differentieret gruppe	17
2.1.2 Forbrug	17
2.1.3 Medievaner	17
2.1.4 Familiens miljøambassadør	18
2.1.5 Tre typer af unge	18
2.2 PRINCIPPER I MILJØUNDERVISNINGEN	19
2.2.1 "Learning by teaching"	19
2.2.2 "Som-om-skolen"	20
2.2.3 Fremtidens miljøundervisning	20
2.3 VINKLER PÅ AFFALD I UNDERVISNINGEN	21
2.3.1 Inddragelse	21
2.3.2 Fokus på forbrug	22
2.3.3 Nærhedsprincippet	22
2.3.4 Aktiver en følelse	23
2.3.5 Altid løsningsforslag	23
2.3.6 Fokus på livscyklus	23
2.3.7 Praktisk/musiske og kropslige fag	24
3 FOKUSGRUPPER OG SPØRGESKEMA I 5. KLASSER	25
3.1 VIDEN OM AFFALD	25
3.1.1 Affald er ulækkert og grimt	25

3.1.2	Æbleskrog er ok	25
3.1.3	Affaldssortering	26
3.1.4	Undervisning om affald	26
3.1.5	De få oplyste	26
3.1.6	Drikkevandet og dyrene	26
3.2	ADFÆRD OMKRING AFFALD	27
3.2.1	Det er bare en refleks	27
3.2.2	Det er de unge der sviner	28
3.2.3	Det er ikke så slemt i Danmark	29
3.2.4	Drenge og piger	29
3.2.5	Dominoeffekt	29
3.3	HOLDNINGER TIL AFFALD	30
3.3.1	Affald er hærværk	30
3.3.2	Prisen for at være sej	30
3.3.3	Bakterier og bussemænd	30
3.3.4	Irettesætte hinanden	31
3.3.5	Niveauer af accept	31
3.3.6	By versus land	32
3.3.7	Fremtiden	32
3.4	HVORDAN ÆNDRER MAN AFFALDSVANER	33
3.4.1	Hvor der er penge er der vej	33
3.4.2	Flere skraldespande	33
3.4.3	Information	34
3.5	HVAD VISER SPØRGESKEMAERNE	34
3.5.1	Sådan kan det kvantitative materiale bruges	34
3.5.2	Sorterer I jeres affald derhjemme?	34
3.5.3	Hvad skal man gøre ved tomme sodavandsdåser?	34
3.5.4	Hvad skal man gøre med mobiltelefonen når den ikke virker længere?	35
3.5.5	Hvad gør du, hvis du ser din bedste ven smider ispapir på gaden eller i naturen?	35
3.5.6	Hvad gør du selv med ispapir, hvis der ikke er en skraldespand i nærheden?	35
3.5.7	Går du ud med skraldeposen derhjemme?	35
3.5.8	Synes du det er vigtigt, at man smider sit affald i skraldeposen?	35
3.5.9	Hvad synes du om at andre smider papir og andet skrald på gaden?	35
3.5.10	Har I snakket om i skolen, hvad der sker med affald, når det er blevet kørt væk i skraldebilerne?	36
4	KONKLUSION	37
4.1	STORE BØRN OG SMÅ VOKSNE	37
4.2	RIGTIGE MENINGER – FORKERT ADFÆRD	37
4.3	DE STORE SVINER – OG ER SEJE	37
4.4	SKRALD ER EN DEL AF BYBILLEDET	37
4.5	FORURENING ER DÅRLIGT – MEN HVORFOR?	38
4.6	DET ER SYND FOR DYRENE	38
4.7	BELØNNING, STRAF OG SKRALDESPANDE	38
4.8	HVORDAN KAN DER UNDERVISES?	38

BILAG A

BILAG B

BILAG C

Forord

Dette miljøprojekt handler om 12-årige børns forhold til affald og det at smide affald på gaden og i naturen. Projektet tegner et billede af 12-årige børn som affaldsproducerende forbrugere og peger på, hvordan der kan sættes ind for at højne børnenes miljøbevidsthed og ændre deres affaldsvaner.

Projektets konklusioner og anbefalinger baserer sig dels på interviews med 8 forskere og eksperter på området, dels en landsdækkende undersøgelse af 5. klasses elevers viden, adfærd og holdninger til affald.

Tak til forskere og eksperter:

- Hans Jørgen Fisker, stud. Ph.D., Den Kongelige Veterinær- og Landbohøjskole
- Birgitte Hoffmann, Ph.D. og lektor, Danmarks Tekniske Universitet
- John Halse, Børnepsykolog, formand for Børns Vilkår
- Per Quaade, Leder af Miljøtjenesten, Københavns Kommunes Uddannelses- og Ungdomsforvaltning
- Flemming Bauer, Sekretariatsleder, Vestforbrænding
- Eigil Larsen, Cand.Pæd. i biologi, Friluftsrådet
- Sebastian Klein, Journalist på Naturpatruljen, Danmarks Radio
- Finn Mogensen, Ph.D. i miljøundervisning, CVU-Vest

Tak til de involverede skoler og deres 5. klasser:

- Aller Friskole, Aller
- Billums Privatskole, Lyngby
- Bogense Skole, Bogense
- Bregninge-Bjergsted Skole, Jyderup
- Finderuphøj Skole, Viborg
- Flynder Centralskole, Bækmarksbro
- Frederik Barfod Skole, Frederiksberg
- Gredstedbro Skole, Gredstedbro
- Grønløkkeskolen, Århus
- Hobro Friskole, Hobro
- Hornsyld Skole, Hornsyld
- Høje Gladsaxe Skole, Gladsaxe
- Kildemarksskolen, Næstved
- Klosterbakkeskolen, Præstø
- Nymarksskolen, Rynkeby
- Olsker Centralskole, Bornholm
- Osted Skole, Roskilde
- Strandvejsskolen, København
- Søborg Privatskole, Søborg
- Sønderkærskolen, Hvidovre

Sammenfatning og konklusioner

"Vi kan ikke klare os uden kød - og hvis dyrene uddør, fordi der er så meget skrald og giftige ting alle vegne, ja, så dør vi mennesker også til sidst."

Dreng i 5. klasse

Citatet stammer fra en landsdækkende undersøgelse af 5. klasses elevers affaldsvaner. I undersøgelsen er omkring 500 elever fra 5. klasser over hele landet blevet spurgt om deres forhold affald og det at smide affald på gaden og i naturen. Tesen bag undersøgelsen er, at børn i dag smider mere affald end tidligere, fordi de har fået flere penge mellem hænderne.

Som en del af undersøgelsen er der gennemført en række interviews med forskere, specialister og praktikere, der på hver deres område ligger inde med viden om emnet.

Undersøgelsen tegner et billede af 12-årige børn som affaldsproducerende forbrugere og peger på, hvordan der kan sættes ind for at højne børnenes miljøbevidsthed og ændre deres affaldsvaner.

12-årige: Store børn og små voksne

Elever i 5. klasse (11-12-årsalderen) er en meget differentieret mellemgruppe af børn. På den ene side er der de "store børn", som stadig leger med dukker og klatrer i træer. På den anden side "præteenagerne", der begynder at reflektere over livets større sammenhænge som fx miljøspørgsmål og deres egen rolle som samfundsborgere.

Undersøgelsen viser dog, at det ikke er affald og miljøproblemer, der står øverst på børnenes liste over emner, der er vigtige at beskæftige sig med. Det er hverken noget de diskuterer indbyrdes eller derhjemme. *"Jeg tænker ikke så meget over affald og sådan. Det er ikke mit problem. Det er naturens – så må der bare komme en vind og tage det væk"*.

Direkte adspurgt synes de, at undervisning i miljø og affald er kedeligt og uinteressant. Kun godt halvdelen af børnene kan i øvrigt huske, at de har arbejdet med disse emner i skolen. En del elever kan dog huske dele af projekter eller forløb, hvor de har beskæftiget sig med affald. Særligt klart i hukommelsen står eksempler på indsamling af affald, men ingen kan forklare hvorfor, de blev bedt om at indsamle affald.

12-årige børn kan dog blive gode miljøambassadører, når først deres nysgerrighed eller indignation er blevet tændt, og dette engagement kan have indflydelse på familiens miljø- og energivaner. Børnene har på den ene side de smås spontanitet og begejstring – på den anden side de ældres seriøsitet.

Vi dør til sidst

Det er karakteristisk for 12-årige børn, at deres sans for proportioner endnu ikke er udviklet, som citatet, der indleder denne sammenfatning, er et godt eksempel på. Det betyder, at skræmmescenarier og løftede pegefingre med hensyn til deres forbrug og affaldsvaner, hverken vil give børnene lyst til at arbejde med miljøproblemer eller anspore dem til bedre affaldsvaner. Tværtimod er der fare for, at børnene vil resignere, da de i forvejen dagligt udsættes for en voldsom mængde information om verdens ulykker. 12-årige ved godt, at de skal bekymre sig om ozonlaget, drivhuseffekten og forureningen af grundvandet, men de ved generelt ikke hvad begreberne betyder, og hvad de selv kan gøre.

Blandt børnene, der deltog i undersøgelsen, er der en udbredt opfattelse af, at affald kan skade både dyr og mennesker en gang ude i fremtiden. Men hverken fremtiden eller affaldets konsekvenser for miljøet, kan børnene forklare nærmere. Blot tegner de et billede af noget farligt og ukontrolleret. De har til gengæld mange konkrete forestillinger om affaldets konsekvenser for dyrene, og det er primært hensynet til dyrene, der får dem til at tage afstand fra henkastet affald. Det æstetiske indtryk og hensynet til mennesker kommer i anden række. Som en dreng siger: *"Altså dyr er jo uskyldige ikke? De kan jo ikke gøre noget ved det ...og dyrene er ligesom ude i naturen hele tiden"*.

Skrald er en del af bybilledet

Undersøgelsen viser, at det særligt er børn fra byerne, der ikke går så meget op i at finde den nærmeste skraldespand. *"Der ligger altid noget i forvejen - og så tænker man måske også, at det gør ikke så meget hvis det bare lige ligger ved siden af ...der kommer vel nogen og samler det op."* Børnene opfatter henkastet affald som en irriterende, men selvfølgelig del af bybilledet. Til gengæld kan affald på naturskønne områder som fx skov og strand for alvor vække børnenes indignation.

Det er lidt dengset at bruge skraldespanden

Børn har brug for værdier og rollemodeller at hænge deres (miljø)handlinger op på. Nogle vil typisk finde rollemodellerne gennem mediernes idoler og de ældre elever på skolen (imagesøgende børn og unge), andre vil have deres værdier og normer med hjemmefra (traditionsbundne børn og unge). Derudover vil der være en gruppe som hverken har værdimæssigt fodfæste det ene eller det andet sted. Denne gruppe kan lidt kategorisk betegnes som de ligeglade børn og unge, der ikke kan se den store katastrofe i at smide en coladåse hist og her. *"Altså hvis man går sammen med sin veninde og lige har spist en is, og hun smider sit fedtede papir på gaden, så gider man jo ikke selv gå rundt med det i lommen, vel?"*

Elevernes adfærd og handlinger i de ældre klasser nyder i øvrigt generelt stor bevågenhed fra børnene i 5. klasse. Og selvom eleverne umiddelbart tager afstand fra de ældre elevers dårlige affaldsvaner, så sværmer mange af de 12-årige alligevel om det at "være sej". *"For nogen kunne det godt være lidt dengset at bruge skraldespanden"*, som en af pigerne siger. At vente med at skille sig af med affald til der er en skraldespand, vurderes ikke at være sejt. Flere af børnene i undersøgelsen mener også, at de sikkert vil komme til at opføre sig

på samme måde, når de selv bliver ældre. *"Man får meget travlt når man bliver større, så det er måske derfor man bliver nødt til at smide sit affald."*

Affald i undervisningen

Den traditionelle undervisningsform (vidensoverføring i klassen) er hverken velegnet til at højne elevernes miljøbevidsthed eller ændre deres adfærd, mener de forskere og specialister, der er blevet interviewet i forbindelse med undersøgelsen. Det er denne type undervisning, der af en forsker karakteriseres som "som-om-skolen" – en skoleform, der blot tilstræber, at illustrere og evaluere virkeligheden – ikke forandre den. Elevernes opmærksomhed på miljøspørgsmål, deres lyst til at handle og deres tiltro til egen indflydelse er afhængig af, om undervisningsformen har et handleaspekt indlejret. Man kan fx etablere samarbejder mellem skole, forældre og det lokalsamfund børnene bevæger sig i.

Undervisning i miljøspørgsmål må altid have løsningsforslag integreret – både på det praktiske og det mere visionære plan. Eleverne skal opleve, at løsningen på miljøproblematikker både er et individuelt anliggende og et fælles demokratisk ansvar. Særligt det sidste har eleverne i undersøgelsen ringe forståelse for. Affald er ikke et kollektivt ansvar, men den enkeltes, mener de. I det hele taget er inddragelse af de 12-årige meget centralt for en vellykket miljøundervisning, da de i den alder begynder at få en opfattelse af sig selv som ligeværdige samfundsborgere. Man skal hellere tale "op" end "ned" til dem.

En mobil telefons liv fra vugge til grav

Opfordring til isolerede miljørigtige handlinger har kun ringe effekt i forhold til at ændre børns adfærd. Børnene skal først have en dybere og mere nær forståelse for miljøproblemernes karakter og sammenhænge eller kendskab til produkters materialesammensætning og livscyklushistorie, fx en mobil telefons samlede energiforbrug fra vugge til grav. Undersøgelsen viser da også tydeligt, at børnene mange gange kan svare korrekt på miljøspørgsmål, men i markant grad kommer til kort, så snart de skal forklare årsagssammenhænge og konsekvenser.

Børn er storforbrugere. Derfor kan man med fordel tage afsæt i refleksioner over deres eget forbrug og vaner. Endelig bør andre former for undervisning end den rent kognitivt/intellektuelle funderede overvejes, fx tværfaglige projekter med mere æstetiske og fysiske/kropslige fag.

Belønning, straf og talende skraldespande

Eleverne i undersøgelsen har mange bud på hvordan affaldsproblemet kan løses. Meget centralt i elevernes forslag er muligheden for at kunne straffe og belønne adfærd, fx pant på affald og bøder til affaldssyndere. Men der var også mange andre kreative forslag: hundelortspose-automater, huller i fortovet, talende skraldespande, dyremorder-kampanjer og antiskrald-rapsange er blot nogle af dem. Og endelig: *"Jeg synes man skulle få dem i TV-Avisen til at sige, at fra nu af er det forbudt at smide skrald!"*

Summary and conclusions

“We can’t survive without meat – if the animals die because there’s so much garbage and poisonous things everywhere – then people will also end up dying.”

Fifth grade boy

The quote is from a national survey of fifth grade student’s garbage habits. In the survey, 500 fifth grade students nationwide have been asked about their relationship to garbage and about throwing garbage in the streets and in the countryside. The thesis behind the survey is that children today throw away more garbage than before because they have more money to spend.

As part of the survey, interviews with specialists, scientists and practitioners in the field of children and garbage have been completed.

The survey sheds light on 12-year olds as garbage-producing consumers and provides advice as to what can be done to heighten the children’s awareness of garbage and change their habits.

12-year olds: Big children, small adults

Students in the fifth grade are an extremely differentiated middle group of children. On one side there are the “big children” who still play with dolls and climb trees. On the other side “pre-teenagers”, who have started reflecting on the bigger questions in life, as for example environmental questions and their own role as citizens.

However, the survey shows that it is not garbage and environmental problems that top the children’s list of important questions. These are not topics they discuss among themselves or at home: *“It’s not my problem. It’s nature’s problem. A wind just has to come along and blow it away.”*

When asked directly, they think that education concerning environment and garbage is boring and uninteresting. Only half of the children even remember having worked with these subjects at school. However, quite a lot of the students remember parts of projects or sequences in which they have worked with garbage. Especially clear in their memories are garbage collections.

12-year olds can be efficient “environmental ambassadors” when their curiosity or indignation is awoken. And this interest can have a positive influence on the whole family’s environmental and energy habits. This group of children have both the enthusiasm and spontaneity of younger children, and the seriousness of older children.

We will end up dying

It is characteristic for 12-year-old children that their sense of proportion is not yet fully developed, as the introduction quote clearly illustrates. This means,

that scary stories and lifted fingers concerning their consumption and garbage habits will not stimulate the children into either working with environmental problems, or into improved behaviour with regards to garbage. On the contrary, there is a danger that the children will turn their backs on the issue, because they are already daily confronted with a lot of frightening information about environmental disasters around the world. 12-year olds are aware that they should be concerned about the ozone layer, the greenhouse effect, and groundwater pollution. However, they do not have any clear ideas as to what these terms mean, or how they can contribute.

Among the children participating in the survey, there is a widespread perception of the fact that garbage can harm both animals and people in the future. At the same time, the children have difficulties explaining what the consequences of the garbage will be for the environment and what, more specifically, will happen in the future. They tend to imagine very frightening future scenarios. On the other hand, they have some very specific and detailed perceptions about the consequences of garbage for animals. And it is first and foremost for the sake of animals that they take exception to garbage thrown away in the countryside. The aesthetic dimension and the concern for people come in second place. As one boy says: *“You know – animals are innocent, right? They can’t do anything about it...and the animals are out in the countryside all the time.”*

Garbage is part of the city

The survey shows, that children from the city are particularly careless as regards finding the garbage bin: *“There’s always garbage already – and then you think, that maybe it really doesn’t matter if some more garbage comes along...somebody must come and pick it up sometime...!”* The children perceive garbage on the streets as annoying, but an inevitable part of the city. However, garbage in more traditional nature areas like the beach and forest tends to make the children indignant.

It is kind of goody-goody to use the garbage bin

Children have values and role models to which they attach their environmental habits. Some will typically find their role models through the idols in the media, others through the older students in school (image-seeking children and youngsters). Still others have their norms and values with them from home (tradition-bound children and youngsters). Furthermore, there is a “leftover group” who do not have a foothold of values anywhere. This group can broadly be termed as indifferent children and youngsters, who do not see the big deal in throwing a soda can here and there: *“When you take a walk with your friend and she throws her sticky ice cream paper in the street, then you don’t want to walk around with yours in your pocket, do you?”* The behaviour and actions by students from more senior grades are generally very influential on younger students. And even though the students, on the face of things, disapprove of the older student’s actions in for instance littering, many of them are absorbed by being cool: *“It is kind of goody goody to use the garbage bin.”*, as one of the girls says. Waiting to throw away your garbage is, however, not perceived as being cool. Several of the children think that they themselves will litter more when they get older: *“You get very busy when you get older, that might be the reason why you have to litter more!”*

Litter in education

The traditional way of teaching (transmission of knowledge) is neither suitable for making the students more environmentally conscious, nor for changing their (bad) habits. The scientists and experts interviewed all agree about this. This is a type of education that one scientist calls the “school-like” – a type of education that aims at illustrating and evaluating the world – not changing it. The student’s awareness of environmental matters, their willingness to act, and their confidence in the significance of their own influence, depends on whether teaching has an element of action in it. To make room for this, it could be a good idea to establish co-operation between families, school, and the children’s community.

Education in environmental matters must always include integrated solutions – both at the near, practical level, and at the higher, more visionary and idealistic, level. The students must feel that solving environmental problems is both an individual and a joint, democratic matter. Especially the democratic aspect is very difficult for students to comprehend. Their opinion of the matter is, that garbage is not a joint, but an individual responsibility. The bottom line is that for environmental education to succeed, it is essential to involve the 12-year olds directly. The main reason for this is that at this age they start perceiving themselves as equal citizens. It is better to “speak up” than to “speak down” to them.

A cell phone’s life: from cradle to grave

Appeals to isolated, environmentally responsible actions only have a very small effect on changing children’s behavioural patterns. Children must first be provided with a deeper and closer comprehension of the character of environmental problems, or knowledge of a product’s lifecycle, for example a cell phone’s life from cradle to grave. The survey clearly shows that children can often answer the environmental questions correctly, but that they often do not know what to answer when asked about causal connections and consequences.

Children are major consumers. Due to this, it is a good idea to make this fact the starting point for making the children reflect on their own consumption and habits. Finally, other forms of education than the cognitive/intellectual must be considered – for instance interdisciplinary projects with more aesthetic and physical subjects.

Rewards, punishment and talking garbage bins

The students in the survey have many ideas as to how the problem of garbage could be solved. The possibility of rewarding and punishing people is a very central and dominant suggestion – for example deposit-return schemes for garbage like cans and bottles. However, there were a lot of other creative suggestions – bag machines for dog droppings, holes in pavements, talking garbage bins, animal-murder campaigns and anti-garbage rap songs are but a few. And last but not least: *“I think someone should tell the people on the News that they should announce that from now on it is illegal to throw garbage.”*

1 Indledning

1.1 Baggrund og formål

”Børns tidlige forbrug øger deres affaldsproduktion” lyder den tese, som ligger til grund for undersøgelsen. I denne tese ligger der flere forbundne antagelser. Dels at børn har flere penge mellem hænderne end tidligere, dels at de derfor smider mere affald på gaden og i naturen. Men er det sådan det forholder sig? Og hvad ved 12-årige børn overhovedet om affald? Er de ligeglade eller tænker de over det, når og hvis de smider et ispapir ved siden af skraldespanden? Og hvad kan man gøre for at ændre deres affaldsvaner?

Med udgangspunkt i disse spørgsmål har miljøprojektet kortlagt 12-årige børns forhold til henkastet affald. Problematikken er belyst ud fra de tre nøglebegreber: viden, adfærd og holdning.

Projektet tegner et billede af 12-årige børn som affaldsproducerende forbrugere og peger på, hvordan der kan sættes ind for at højne børnenes miljøbevidsthed og ændre deres affaldsvaner.

1.2 Metode

1.2.1 Interviews med forskere og eksperter

Vi har interviewet 8 forskere, specialister og praktikere om børns forhold til affald. I udvælgelsen af interviewpersonerne har vi forsøgt at dække såvel de pædagogiske og sociologiske som de børnepsykologiske og formidlingsmæssige aspekter af emnet. Hvert interview tog ca. 1 time.

Kapitel 2 samler hovedpointerne fra interviewene samt konklusioner fra relevant litteratur. I bilag A findes referater af interviewene.

1.2.2 Fokusgrupper og spørgeskema i 5. klasser

Vi har afholdt fokusgrupper i 5. klasser over hele landet. Vi tilrettelagde undersøgelsen med afsæt i forskernes og eksperternes viden og forskningsresultater og valgte en kvalitativ dataindsamlingsmetode, da det primære fokus var at gå i dybden med børnenes holdninger og adfærd i forhold til affald.

Som supplement til de kvalitative fokusgruppeinterviews foretog vi en kvantitativ dataindsamling. Som introduktion til hver fokusgruppe uddelte vi et spørgeskema til eleverne. Spørgeskemaet indledes med et enkelt demografisk spørgsmål – nemlig spørgsmålet om elevens køn. Herefter spørges til elevernes viden, adfærd og holdning til affald. Spørgeskemaet havde to formål. Dels kunne vi identificere de problemstillinger, der var særlig relevante at få diskuteret i den pågældende fokusgruppe. Dels kunne vi bruge spørgeskemaerne i den efterfølgende analyse til at understøtte og verificere pointerne og resultaterne fra det kvalitative datamateriale.

Fokusgruppernes struktur var relativt løs, så der var plads til at fokusere på de problemstillinger, som eleverne synes var interessante. For at sikre, at de centrale emner blev belyst, udarbejdede vi en spørgeguide, som moderatoren tog udgangspunkt i. Hver fokusgruppeinterview tog 45 minutter.

De involverede skoler blev udvalgt ud fra følgende kriterier:

- Geografisk fordeling med minimum én skole i hvert amt samt Bornholms regionskommune, Københavns Kommune og Frederiksberg Kommune
- Regional placering med minimum én skole i bymidte, ved skov og ved strand
- Både private skoler og folkeskoler
- Både skoler med og uden Grønt Flag

Vi har besøgt 15 skoler. Fire af disse skoler er private skoler eller friskoler, og fem af skolerne har Grønt Flag. 383 elever på de 15 skoler deltog i fokusgrupper. Derudover har 120 elever fra 5 skoler besvaret spørgeskemaet. Det samlede antal elevbesvarelser er 503. Heraf er 258 drenge og 245 piger.

Kapitel 3 samler hovedpointerne fra fokusgrupperne og spørgeskemaerne. I bilag B findes referater af fokusgruppeinterviewene. Spørgeskemaet og en oversigt over elevbesvarelserne vedlagt i bilag C.

2 Interviews med forskere og eksperter

Dette kapitel samler hovedpointerne fra interviews med forskere, specialister og praktikere samt konklusioner fra relevant litteratur om børn og affald.

Kapitlet giver en karakteristik af de 12-årige, deres forbrug og medievaner samt en række principper for og vinkler på, hvordan formidling og undervisning om affald kan gribes an.

2.1 Signalement af en 12-årig

2.1.1 Differentieret gruppe

Børn i 5. klasse er en meget differentieret mellemgruppe. Nogle er præ-teenagere, der så småt er begyndt at interessere sig for tilværelsens store spørgsmål og stille sig kritisk over for deres forældre. Andre er store børn, som stadig leger med dukker, klatrer i træer og slet ikke kan forholde sig til problemstillinger, der ligger uden for deres egen sfære. Da pigerne som regel er foran drengene udviklingsmæssigt, er det også dem, der først begynder at reflektere og tage stilling til emner som fx miljøspørgsmål. 12-årige er i øvrigt meget optagede af, hvordan de ældre årgange handler og opfører sig.

2.1.2 Forbrug

Børn i 5. klasse i dag er vokset op med et stort forbrug og er derfor også mere affaldsproducerende end tidligere. Det store forbrug grundlægges allerede i førskolealderen, hvor nutidens børn er vant til at få meget legetøj – både i form af gaver fra familien og mere eller mindre gratis merchandice fra producenterne som fx legetøjet i McDonalds Happy Meals, Kinder chokoladeæg og i morgenmadspakkerne. Merchandicelegetøjet bliver i øvrigt ofte markedsført i forbindelse med biografpremierer på nye film fx fra Disneykoncernen. Flemming Bauer fra Vestforbrændings skoletjeneste henviser til en undersøgelse der viser, at børn, inden de fylder 7 år, har haft mere end 1.000 stykker legetøj, hvoraf en stor del af det har en lav "aktiv legetid". I det hele taget er børn "gode" forbrugere, da de har stor indflydelse på familiens indkøb – i reklamebranchen taler man ligefrem om "plage-effekten" (Pester Power) som et effektivt markedsføringsbegreb. Samtidig får børn tidligt lommepenge mellem hænderne, hvilket også medvirker til et øget forbrug.

2.1.3 Medievaner

Familie og skole er traditionelt blevet betragtet som de kilder hvorfra børnene får deres væsentligste påvirkninger og holdninger. Men medierne spiller imidlertid i stigende grad en rolle. Som forskningslektor, Dr. Pæd. Birgitte Tufte skriver i publikationen "Børn og tv-reklame": "Hvor de påvirkninger, som foregår i familie og skole er styret af traditioner og forestillinger om kvalitet dvs., at noget er bedre end noget andet, så er målet i den kommercielle

børnekultur udelukkende at opdrage børnene til forbrug”¹.

Medier og reklamer har altså en udstrakt effekt på børn og unges forbrug og adfærd. 12-årige børn ser meget tv og det bliver mere og mere almindeligt, at børn har tv på værelset. Hvor tv-udbuddet for bare 15 år siden begrænsede sig til Danmarks Radios reklamefri børne- og ungdomsprogrammer om eftermiddagen og de tidlige aftentimer samt de få svenske, norske og tyske kanaler, er tv-udbuddet i nu nærmest eksploderet. Via kabelnettet kan børnene se reklamefinansierede kanaler med tegnefilm, serier og musikprogrammer på alle tider af døgnet. Derudover er medieudbuddet udvidet med nye reklamefinansierede radiokanaler, flere glittede ungdomsmagasiner, videofilm/DVD, internetopkoblinger, spil til pc'en, spilkonsoller og mobiltelefoner.

Hos Danmarks Radios Børne- og ungdomsafdeling er de 12-årige i øvrigt kendt som en gråzone, der er svær at lave programmer til, netop fordi gruppen er karakteriseret ved at være delt i præteenagere og store børn. Et program som Troldspejlet, der anmelder de nyeste spil til spillekonsoller, pc mm. mener man dog bliver set af mange drenge, mens musikprogrammet Boogie appellerer til pigerne. Programmet Naturpatruljen ses mest af mindre børn, men har også seere blandt præteenagere.

2.1.4 Familiens miljøambassadør

I førskolealderen er det forældrenes vaner, der er afgørende for barnets forhold til affald – præcis som det er tilfældet med andre vaner – mad, penge, husholdning mm.² Men senere er det, ifølge børnepsykolog John Halse, lærere og pædagoger, der ofte skal trække det tunge læs, når det gælder opdragelse til fx ansvarlig affaldshåndtering. Det har moderne familier slet ikke overskud til, når de kommer trætte hjem fra arbejde, mener han. Omvendt er det tit børnene, der påvirker forældrene til holdnings- og adfærdssændringer, når de har lært noget særligt i skolen, der har tændt deres nysgerrighed eller indignation. De fleste forældre lytter til deres børn og respekterer deres holdninger i en sådan grad, at de er villige til at ændre deres egen adfærd. Også Per Quaade fra Københavns Kommunes Miljøtjeneste har flere eksempler på, at forældre til børn der har været på besøg på forbrændingsanlæg el. lign. pludselig ringer og kommenterer at børnene begynder at tage tid på familiernes brusebade, slukker for lyset osv. På den måde bliver de 12-årige miljøambassadører, der kan have positiv indflydelse på hele familiens miljøvaner. For som han siger: ”På den ene side har de smås spontanitet og begejstring – på den anden side de ældres seriøsitet”.

2.1.5 Tre typer af unge

Hans Jørgen Fisker er Ph.D. studerende på Institut for Økonomi, Skov og Landskab ved Den Kongelige Veterinær- og Landbohøjskole. Hans projekt sætter kort fortalt fokus på 16-24-åriges forhold til natur og friluftsliv. Han grupperer de unge i tre typer: De stilorienterede, de livsstilorienterede og de livsformorienterede. Grupperingen af de 12-årige herunder er ikke identisk med Fiskers, men henter inspiration fra hans arbejde. Desuden kobles pointer fra interviewet med formanden for Børns Vilkår, børnepsykolog John Halse.

¹ Børn og tv-reklame af forskningslektor, Dr. pæd. Birgitte Tufte, august 1999.

² I erkendelse af dette har Miljøtjenesten i samarbejde med Familie- og Arbejdsmarkedsforvaltningen iværksat et pilotprojekt, der skal fungere som pendant til Grønt Flag/Grøn Skole. Projektet hedder Grøn Vision/Grøn Institution, og er opstået i samarbejde med forskellige daginstitutioner på Nørrebro i København.

Det skal understreges, at grupperinger af denne art naturligvis er meget kategoriske og at grænserne mellem grupperne er flydende.

2.1.5.1 De imagesøgende unge

De imagesøgende unge er optaget og styret af trends, stil og image. Deres forhold til naturen kan samles i et nyttepræget spørgsmål: "Hvad kan jeg få ud af naturen?" Dvs. at naturen bruges som imageopbyggende element af de unge, der senere i livet typisk vil søge ekstreme sportsgrene og natur oplevelser. Rollemodellerne vil for denne gruppe vil typisk være sportsstjerner og andre medieeksponerede personer. Motiverne for at handle ansvarligt over for naturen og miljøet kan være, hvis det af denne ungekulturs idoler opfattes som tjekket at være miljøbevidst og utjekket at smide affald på gaden eller i naturen.

2.1.5.2 De traditionsbundne unge

De traditionsbundne unge er primært socialiserede i forhold til miljøspørgsmål. Dvs. at de er opdraget af deres forældre og skolen til at handle ansvarsbevidst. De er generelt opdraget til at efterlade naturen, som de fandt den og handler i det hele taget efter et regelsæt, der sætter sociale og miljømæssige dyder højt. Spørger man de traditionsbundne unge, hvorfor man skal handle fornuftigt vil svaret sandsynligvis lyde: "Jamen, sådan opfører man sig da bare" eller "det er synd for dyrene". Spørgsmålet kunne fra denne gruppe lyde: "Hvad kan jeg gøre for naturen?" Rollemodellerne vil her være forældre, lærere og spejderførere.

2.1.5.3 De ligeglade unge

De ligeglade unge er ikke socialiserede til at handle miljørigtigt. De kommer typisk fra familier, hvor forældrene ikke taler med deres børn og hvor troen på skolen og autoriteter ikke er særlig udtalt. Direkte adspurgt vil disse unge formodentligt kunne svare på, hvad der er rigtig og forkert miljøadfærd, men de mangler rollemodeller og værdier til at hænge adfærden op på og kan derfor ikke se den store katastrofe i at smide en dåse her eller der. Denne ligegyldige indstilling vil også have en negativ afsmitning på gruppens kostvaner – det er ofte her at "de tykke børn" findes. Desuden er det typisk her man finder "rollespillerne" og "computernørderne". En økonomisk gevinst vil dog være et motiv for at handle miljøbevidst (det økonomiske motiv vil også gælde for de to andre grupper).

2.2 Principper i miljøundervisningen

2.2.1 "Learning by teaching"

I håndbogen "Fra tilskuer til deltager – håndbog i metoder til borgerdeltagelse i byøkologi og Agenda 21"³ introduceres begrebet "Learning by teaching" – et undervisningsprincip, der handler om at lade skoleeleverne formidle miljøviden og handlinger til andre, hvormed eleverne bliver lokale eksperter og rådgivere. Som der står i håndbogen: "Selv lærer eleverne meget ved at skulle lære videre (...) At skulle lære andre om en given problematik er motiverende og kræver, at man sætter sig meget grundigt ind i stoffet. Det gælder, hvad enten man skal lære parallelklassen om vand og miljø eller man skal rådgive et boligområde om vandbesparelse, affaldssortering eller kompostering". I

³ Af Birgitte Hoffmann og Jens Kofoed, udgivet af Friluftsrådet og Danmarks Naturfredningsforening, 1999.

håndbogen gives eksempler på både vellykkede og knap så succesfulde projekter fra Hvidovre, hvor princippet blev anvendt i praksis.⁴

2.2.2 "Som-om-skolen"

I Birgitte Hoffmanns Ph.D. afhandling "Affald er jo ikke noget vi taler om... - en analyse af affald og byøkologi som sociale konstruktioner" fra 1996 indføres begrebet "som-om-skolen", der dækker over "...skolens traditionelle måde at undervise på, hvor eleverne præsenteres for problemer, der illustrerer virkeligheden. Målet er elevernes uddannelse og ikke selve løsningen af opgaven, i det denne ikke skal bruges - kun evalueres." Problemet med "som-om-skolen" er ifølge Hoffmann netop at den kun tilstræber at *illustrere* virkeligheden – ikke at *forandre* den. I den traditionelle skole kobles viden sjældent med erfaringer med reelle (lokale) problemstillinger, hvorfor børnenes viden om miljøemner ikke bliver omsat til egentlige værdier og ændret adfærd: "Hvis børnene skal ændre deres værdiorientering må diskussioner og handlinger udvikles sammen med voksne og i samspil med en ændret praksis".

Afhandlingen bygger på det såkaldte Quark-samarbejde⁵, hvis "...strategi var den udadvendte skole og den autentiske miljøundervisning, der udviklede børnenes handle- og borgerkompetencer. Der skulle samarbejdes med verden uden for skolen – tilmed den lokale verden – og vægten lå på handlingsaspektet frem for aktiviteterne". På baggrund af projektet konkluderer afhandlingen: "...at folkeskolen er en relevant lokal aktør i byøkologiske initiativer, men at det fordrer et bevidst arbejde med at udvikle undervisningen og skolens rolle i lokalsamfundet."

I interviewet med Birgitte Hoffmann pointerer hun, at børns egne handlekompetencer skal udvikles. De skal inddrages som vigtige demokratiske aktører i samfundet og der skal skabes rammer for, at de kan opnå en erfaringsbaseret viden, som de kan trække på – fx ved at samarbejde med lokalsamfundet. Det er således ikke tilstrækkeligt, at børn opnår deres viden fra skolen. De skal opnå et indblik i processerne bag og effekterne af fx affaldets cyklus og selv medvirke til at udvikle og iværksætte relevante handlinger som at besøge et forbrændingsanlæg, tale med den lokale skraldemand, skrive et læserbrev til den lokale avis og på andre måder selv prøve kræfter med de demokratiske processer. Det kan børn i skolealderen sagtens rumme, mener hun – og det er her grundlag for viden, ægte engagement og handlekompetence opstår.

2.2.3 Fremtidens miljøundervisning

Foreningen af Danske Biologer (FaDB) fik i 1999 foretaget en spørgeskemaundersøgelse om "Elevers holdning til og viden om miljøspørgsmål" med henblik på at give et bud på fremtidens miljøundervisning⁶.

⁴ Erfaringerne fra Hvidovre er formidlet i to små hæfter fra 1995, der udgives af Pædagogisk Central.

⁵ Quark-samarbejde Forandringsorienteret forskningsprojekt med deltagelse af skole, forvaltninger og lokalsamfund i fire kommuner samt forskere fra Danmarks Lærerhøjskole og Danmarks Tekniske Universitet.

⁶ Forskerne Kirsten Nielsen og Finn Mogensen fra Danmarks Lærerhøjskole stod for undersøgelsen. Rapporten kan findes på www.bi.gymfag.dk/forening/spoerg.htm

Undersøgelsen afdækkede dels i hvilken udstrækning elever i folkeskolens 9. klasse og gymnasiets 3. G har tiltro til egne handlemuligheder i miljøspørgsmål, dels hvilken viden eleverne har om nogle aktuelle miljøproblemer.

Kun godt halvdelen af de adspurgte elever angiver, at de har arbejdet med miljøproblemer i skolen, men undersøgelsen tyder alligevel på, at undervisning gør en forskel i positiv forstand: "Således tillægger 40% af eleverne ikke alene undervisningen betydning med hensyn til, at de har lært noget, der gør dem bedre til at gøre noget ved miljøproblemerne. De mener også, at den har givet dem mere lyst til at beskæftige sig med miljøet."

Desuden konkluderes det at: "...uddannelserne, her i folkeskolen og gymnasiet, kan kun leve op til forpligtelsen i og målet med "det grønne islæt" ved at praktisere miljøundervisning i større udstrækning, end denne undersøgelse tyder på, er tilfældet. Evnen, viljen og lysten til at gøre noget ved miljøet kommer ikke af sig selv".

Og videre skriver rapportens forfattere: "Vi er af den opfattelse, at en vigtig forudsætning for at kunne vurdere et miljøproblem er at kunne gennemskue komplekse sammenhænge. Undersøgelsen viser, at det er vanskeligt for mange elever, hvad enten vi beder dem om at udrede, hvad der er kendsgerninger, og hvad der er holdninger eller søger at afdække, om de både anvender snævre og brede kriterier, når de skal vurdere en konkret problemstilling (her om fødevarer).

Konklusionen er at eleverne har en ret traditionel opfattelse af miljøproblemers årsager og løsningsmuligheder, og at de tilsyneladende ikke er klædt særlig godt på m.h.t. at kunne vurdere kompleksiteten og den samfundsmæssige forankring. Selvom vi opfatter det som meget positivt, at mange elever faktisk er miljøopmærksomme og handleberedte, så vurderer vi, at det er et problem, hvis undervisningen ikke i større grad omhandler mere komplekse miljøsammenhænge og giver eleverne analyseevner og -færdigheder, der kan bidrage til at kvalificere opmærksomheden og handleberedskabet."

Spørgeskemaundersøgelsen og rapporten konkluderer i øvrigt at "...det nytter noget at arbejde med miljøproblemer i undervisningen i relation til udviklingen af centrale aspekter af tiltro til egne handlemuligheder." Undersøgelsen viser nemlig at elever, der har erfaring fra miljøundervisning, har større opmærksomhed på løsningen af miljøproblemer, lyst til at handle og tiltro til egen indflydelse end elever uden denne erfaring. Denne sammenhæng kalder på "...en didaktisk diskussion om, hvordan man kan inddrage handleaspektet som del af undervisningen: dvs. at elever som del af undervisningen prøver at gøre noget i forbindelse med at løse det miljøproblem, der arbejdes med".

2.3 Vinkler på affald i undervisningen

2.3.1 Inddragelse

Som tidligere nævnt viser mange 12-årige børn en spirende interesse for og evne til at reflektere over de større sammenhænge i tilværelsen. Derfor kan det være effektivt at sætte emner på dagsordenen som "Kan vi tillade os at efterlade miljøet sådan her til vores børn og børnebørn?" eller give dem indblik i mere tekniske, administrative og politiske processer – en vigtig brik i udviklingen af børnenes selvforståelse som ligeværdige borgere. Ved på den

måde at inddrage eleverne, vil man som lærer vise, at man tager børnene alvorligt, hvilket for aldersgruppen kan være en motivationsfaktor i sig selv. ”Man må aldrig tale ned til en 12-årig”, pointeres det flere gange i de afholdte interviews. I forhold til affaldstemaet mener Eigil Larsen fra Friluftsrådet, at eleverne i 5. klasse er for gamle til udelukkende at tage udgangspunkt i sig selv. Børnene vil hellere stilles over for at skulle tage stilling til, hvad man som samfund skal stille op med fx den stigende emballagemængde, mener han. Et synspunkt, der i øvrigt bakkes op af både John Halse og Birgitte Hoffmann. Per Quaade, der er leder af Miljøtjenesten i Københavns Kommune, har desuden erfaring med at 12-årige synes, at det er spændende og eksotisk at beskæftige sig med NGO’ere som Greenpeace og WWF.

2.3.2 Fokus på forbrug

Børn er i dag selvstændige forbrugere, som desuden har indflydelse på familiens forbrug. Undervisning om forbrug bør derfor afspejle denne udvikling, mener Birgitte Hoffmann. ”Afsavenspædagogikken” – der alene bygger på moraliseringen over børnenes overforbrug og hvor løsningen er mindre forbrug – er en forkert måde at nå børnene på, mener hun. Forbrug er tæt knyttet til værdier og praksisser i samfundet, og undervisningen skal derfor rumme disse perspektiver. Fokus må være på refleksion af almene værdier og handlekompetence og ikke snævre handlingsanvisninger. Derfor er det konstruktivt at lade børnene reflektere over deres eget forbrug og gerne med et kreativt og fremtidsrettet element fx gennem spørgsmål som: ”Hvordan vil jeg gerne leve? Hvad er en bæredygtig udvikling i Danmark? Hvad er rigtigt vigtigt for mig/os i mit liv?”

Det politiske forbrug er også et område, hvor undervisning kan styrke elevernes handlekompetence. Det er vigtigt, at politisk forbrug ses som et handlefelt, der vedrører den enkelte forbruger, men også kobles til internationale problemer og aftaler, debat og formidling om kriterier, organisering af kampagner og mærkninger osv. Børnene kan fx arbejde med økologiske og miljømærkede varer med henblik på at kunne analysere, vurdere og formidle kriterier for køb – fx hvilke kriterier ligger der bag en økologisk dyrket grønsag? Hvorfor er der overhovedet indført mærker som Blomsten og Svanen, og er det bedre at bruge Bluecare vaskemiddel end andre mærker? Og endelig – hvad er et bæredygtigt forbrug? Men de skal også arbejde med den bagvedliggende kollektive organisering, som det politiske forbrug bygger på, fx kan de overveje at lave lokal debat og formidling.

2.3.3 Nærhedsprincippet

Der er naturligvis en fare for at sådanne brede emner bliver for abstrakte og intellektuelt funderede, så børnene ikke kan følge med eller kan relatere indholdet til deres hverdag. Det gælder særligt for den del af de 12-årige, som tidligere i kapitlet blev kaldt ”de store børn”. Undervisningen må derfor bestræbe sig på at tage afsæt i noget børnene kender og kan relatere til fx deres eget forbrug og vaner. Per Quaade har gode erfaringer med at lade eleverne rubricere affald i forskellige kategorier, interviewe den lokale skraldemand, tale med lokalavisen, tage på udflugt til en genbrugsplads osv. John Halse har desuden erfaret at problematikken inden for emnet vand, er noget der virkelig optager børn i den aldersgruppe – netop fordi det er noget børn har et dagligt kendskab og nært forhold til.

2.3.4 Aktiver en følelse

12-årige mister hurtigt koncentrationen, hvis de keder sig. Formidling af miljøproblematikker må derfor gerne tale til børns følelser. "Børn synes fx at der er noget dragende ved et stort, ulækkert affaldsbjerg", som journalist Sebastian Klein fra DR's program Naturpatruljen siger. En anden iagttagelse Sebastian Klein har gjort sig, er, at børn skal have en synlig grund til at smide sit affald i skraldespanden: "Fx er det effektivt at fortælle børn, at de ikke må smide kapsler i Fælledparken – for så kunne der komme en måge forbi og sluge kapslen, få den galt i halsen og dø. En sådan sammenhæng mellem årsag og virkning med et tydeligt offer taler til børnenes retfærdighedsfølelse og medfølelse, som i denne alder fylder meget."

2.3.5 Altid løsningsforslag

Fordi børn nemt bekymrer sig og deres proportionssans ikke er så udviklet endnu, skal man passe på ikke at overinformere børnene og det er yderst problematisk at fortælle børnene om miljøproblemer uden samtidig at præsentere dem for løsningsforslag, siger de interviewede samstemmende.

Børn hører meget om de store miljømæssige konsekvenser – om ozonlaget, der er ved at forsvinde, om globale temperaturstigninger, mangel på rent drikkevand osv. Denne viden kan børnene ikke undgå at komme i kontakt med af, da aktuelle og alvorlige problemstillinger formidles i medierne. Disse voldsomme fremtidsscenarier kan skabe en utryghed hos børnene. Samtidig bliver de ofte opdraget og opfordret til at sortere affald, slukke for lyset og spare på vandet – som den eneste løsning. Den manglende sammenhæng mellem problemer og løsninger kan føre til en følelse af meningsløshed hos børnene. En meningsløshed, som kan blive til ligegyldighed i og med, at de ikke føler, at de har en reel indflydelse på de alvorlige miljøproblemer. Dette paradoks er en anden grund til at inddrage børnene i de dybere og alvorligere miljømæssige processer og til at styrke et kreativt og værdimæssigt element i miljøundervisning og miljøformidling, mener Birgitte Hoffmann. I forlængelse heraf er et problem ved kampagner og meget skolemateriale, at de ofte har et individuelt sigte – at det er den enkelte, der skal ændre holdning/adfærd. Den gode miljøundervisning sigter derimod på at opbygge handlekompetence i et demokratisk fællesskab.

Genbrug et godt eksempel på dette, for her kan børnene selv tage aktiv part, mener Flemming Bauer fra Vestforbrændings skoletjeneste. Flemming Bauer mener i øvrigt, at hvis undervisningen skal virke, må børnene have mulighed for umiddelbart at omsætte deres viden i dagligdagen, fx ved at skolerne (gerne hver klasse) har mulighed for at affaldssortere. "Vores budskaber skal følges op af praksis", som han udtrykker det.

2.3.6 Fokus på livscyklus

De færreste (hverken børn eller voksne) har noget reelt billede af, hvor ressourceforbrugende de i virkeligheden er. Med en metafor bærer alle produkter rundt på en usynlig rygsæk i form af den energi, der er brugt på at fremstille og transportere produktet og emballagen. Denne livscyklus er tankevækkende for børnene – fx at der for hver mobiltelefon er blevet flyttet rundt med 300 kg energi andre steder i verden inden den ender på hylden hos forhandleren. Og at der igen vil blive brugt energi på at bruge terminalen og bortskaffe den igen. Flemming Bauer har mange eksempler på sådanne

konkrete aktiviteter, der har til formål at vække børnenes opmærksomhed på, at alle produkter har en forhistorie, en aktiv levetid og en affaldsperiode.

2.3.7 Praktisk/musiske og kropslige fag

Miljøundervisningen gribes ofte an fra en intellektuel/kognitiv vinkel, hvor målet er, at børnene lærer at gennemskue sammenhænge mellem handling og effekt. En anden mulighed er en æstetisk tilgang, hvor praktisk-musiske fag som sløjd, billedkunst og håndarbejde med fordel kan inddrages i tværfaglige forløb. I disse fag er der mulighed for at arbejde stofligt med affaldsproblematikken, så børnenes fantasi og visioner bliver stimuleret. I disse fag vil det samtidig være muligt at give børnene et kendskab og forhold til materialer, fx hvordan papir bliver produceret og hvad det består af. Dermed får børnene et mere følelsesmæssigt forhold til materialet. Først når det indfinder sig hos børnene, er det muligt at formidle abstrakt viden og håbe på at børnene vil omsætte denne viden til adfærd, mener Flemming Bauer. Hans Jørgen Fisker mener desuden, at den kropslige dimension ikke må glemmes som pædagogisk virkemiddel: Fysiske oplevelser med og i naturen kan være et glimrende udgangspunkt for en undervisning, der vil bidrage til en mere miljørigtig adfærd hos børnene.

3 Fokusgrupper og spørgeskema i 5. klasser

Dette kapitel samler hovedpointerne fra fokusgruppeinterviewene med 5. klasses eleverne og uddrager konklusioner af spørgeskemaerne.

Kapitlet giver et indblik i elevernes viden om og holdning til affald og det at smide affald på gaden og i naturen samt hvordan deres affaldsvaner kan påvirkes.

3.1 Viden om affald

3.1.1 Affald er ulækkert og grimt

Uanset hvor i landet børnene bor, er det de samme typer affald, de lægger mærke til. Det de umiddelbart forbinder med affald er flasker, øldåser, is- og slikpapir, madpapir, rester efter fastfood måltider mm. Børn, der bor i landområder, nævner også affald fra halmproduktion og affald smidt ud fra biler i grøfter og på indfaldsveje til de mindre byer.

Samtlige børn i undersøgelsen synes, at affald er klamt og ulækkert. Hitlisten over ulækre affaldstyper toppes af hundelorte. Madrester, papir og emballage brugt til mad beskrives også med afsky. Affald er ulækkert, fordi det klitrer og lugter. Det er også grunden til at eleverne ikke har lyst til at samle det op eller gå rundt med det i lommen.

Nogle mener også, at affald er grimt at se på. Det er dog bemærkelsesværdigt, hvor lidt børnene i virkeligheden vægter det æstetiske aspekt. Det fylder meget lidt i forhold til, hvor ulækkert og farligt for dyrene de mener at affaldet er. Det æstetiske betyder mere for pigerne end for drengene:

"Det ser da bare ikke pænt ud med sådan nogle klamme gamle slikposer og fedtet ispapir ud over det hele!"

"Det er bare for meget hvis man skal på udflugt eller til fødselsdag i skoven og så er der bare ulækkert skrald over det hele."

Flasker beskrives som affald, der ikke er ulækkert. Den positive holdning til flasker kobles til muligheden for at få pant.

3.1.2 Æbleskrog er ok

Interviewene viser klart, at elever i 5. klasse er meget sikre i deres skelnen mellem nedbrydeligt og ikke-nedbrydeligt affald. Forskellen mellem at smide æbler og plastik refereres alle steder. Der opstår indimellem tvivl i definitionen af bananskræller og papir. Bananskræller opfattes som et farligt stykke skrald, fordi man kan falde i det. De fleste børn ved, at papir kan genanvendes, hvilket er positivt. Til gengæld er det uklart for mange, om papir derfor med god samvittighed kan efterlades i naturen.

3.1.3 Affaldssortering

Langt de fleste skoler har sortering af papir i mindst to fraktioner. Eleverne har dog meget sparsomme forklaringer på, hvorfor de sorterer, men giver dog udtryk for, at det er det rigtige at gøre. I de amter, hvor der er affaldssortering i alle husstande, er børnene i stor udstrækning klar over det og omtaler det. Blandt dem er der en god forståelse for, hvad der ikke går i det "grønne affald". Spørges der ind til årsagen til sorteringen er børnene imidlertid i tvivl – de ved det typisk ikke. Enkelte børn fra amterne med affaldssortering og børn i landdistrikter har kompostbunke derhjemme, og de kan, i et vist omfang, forklare hvad der er biologisk nedbrydeligt og at kompost handler om, at køkkenaffald bliver til jord.

3.1.4 Undervisning om affald

Af spørgeskemaerne fremgår det, at ca. halvdelen af både pigerne og drengene ikke ved om de har lært om affald i skolen. Tendensen er den samme for alle skolerne. Spørges der ind til undervisning, emneuger eller lignende i forhold til affald eller miljø generelt, har de fleste elever svært ved direkte at beskrive om det er foregået – og hvis det er – hvorfor og hvordan det så foregik. Under interviewene begynder en del elever imidlertid at huske dele af projekter eller forløb, hvor de har haft om emner, der er direkte eller indirekte relateret til affald. Særlig klart i hukommelsen står eksemplerne på indsamling af affald. Flere skoler har afholdt affaldsdage, hvor eleverne har samlet affald på skolens område eller ved skov og vand i lokalområdet. I disse sammenhænge refererer eleverne til de "ulækre ting" de fandt, men har ingen dybere forklaringer på, hvorfor de blev bedt om at indsamle affald. En del børn giver udtryk for, at tanken om undervisning eller nærmere bekendtskab med affald er kedelig.

"Det er ikke noget vi har haft så meget om. Det er alligevel også kedeligt."

3.1.5 De få oplyste

Ca. ti elever i undersøgelsen havde et indgående og meget detaljeret kendskab til affald og emner som sortering, bortskaffelse og genanvendelse. Alle var drenge, og kendskabet til emnerne var enten opnået gennem forældrene eller fjernsynet. Flere nævnte tv-kanalen Discovery som kilde.

Fælles for eleverne med indgående kendskab til affaldsproblematikken var, at de var meget berørte og optagede af emnet og mente, at andre ville føle det samme, hvis de besad samme viden som dem.

3.1.6 Drikkevandet og dyrene

Langt de fleste elever i undersøgelsen ved ikke hvilke konsekvenser henkastet affald har for miljøet. Under interviewene kom der mange forsigtige bud på årsager og sammenhænge. Samlet kan det siges, at elever i 5. klasse forbinder affald med noget, der er farligt for miljøet. Faren er abstrakt og lader sig generelt ikke konkretisere. Giver de alligevel et bud på sammenhængen mellem affald og forurening, er der fokus på forureningen af jorden og dermed grundvandet, som er noget de kan forholde sig til.

"Altså affald forsvinder jo ikke, og så ryger giften ned i jorden."

"Der er sådan noget flydende farligt noget inden i batterier, der løber ned i jorden og så bliver jorden forgiftet."

Udover forurening af drikkevand er der enkelte ytringer, der går på forurening af luften og nedbrydning af ozonlaget. *"Slikpapir giver dårlig luft"*

Skal eleverne derudover beskrive, hvad de forbinder med negative konsekvenser af affald, er der en markant interesse og opmærksomhed på, at affald har negative konsekvenser for både husdyr og skovens dyr. I mange af klasserne sætter børnenes lighedstegn mellem dyrene og naturen.

"De kan jo ikke gøre noget. De er ofrene"

"Det er synd for hestene hjemme på vores mark - for de bliver syge af det" (om affald på marker)

"Det er synd, at de skal vade rundt i alt det affald" (om affald på marker)

"Det er synd for dyrene, hvis de får papir galt i halsen."

Nogle steder forklares omtanken for dyrene med skolens placering i et naturskønt område, hvor man går mere op i den slags ting end fx i København. Andre steder forklares bekymringen for dyrene ud fra en sammenhæng med sygdom blandt mennesker.

"Hvis nu der er en fisker, der smider en flaske i vandet og der stadig er noget øl tilbage i den - så kan det være, at der kommer en fisk og sluger øllet og så bliver den forgiftet og så fanger fiskeren fisken og tager den med hjem til sin gravide kone. Og så kan det være at hun og barnet bliver syge."

Sammenfattende kan det siges, at eleverne betragter dyr som forsvarsløse og uskyldige. I modsætning hertil kan mennesker klare sig selv.

"Tænk hvis der kom et pindsvin og slugte et batteri, så ville den bare dø - og så var der ikke noget at gøre. Mennesker kan i det mindste blive opereret."

Eleverne fastholder at affald har værre konsekvenser for dyr end for mennesker. *"Altså dyr er jo uskyldige ikke? De kan jo ikke gøre noget ved det. Og grunden til at det er værre for dyr end for mennesker det er ...dyrene er ligesom ude i naturen hele tiden."*

De negative konsekvenser af affald for mennesker beskrives ud fra episoder, hvor børnene har oplevet, at andre er kommet til skade.

"Jeg var engang ude at svømme, og så så jeg en pige, der havde trådt på et glasskår. Hun havde blod over hele foden, det var virkelig klamt. Jeg synes det er for meget, at folk smider flasker på stranden."

3.2 Adfærd omkring affald

3.2.1 Det er bare en refleks

Langt de fleste elever mener, at de håndterer affald på en forsvarlig måde. Under interviewene kom det gradvist frem, at mange alligevel indimellem kommer til at smide deres affald de forkerte steder.

Af grunde til at folk smider affald nævnes dovenskab, ligegyldighed og fuldskab. Eleverne forklarer ligeledes, at affald bortkastes, fordi det er ulækkert og lugter.

"Jeg ved egentlig ikke hvorfor jeg gør det....det er vel bare en refleks."

"Altså hvis man går sammen med sin veninde og lige har spist en is, og hun smider sit fedtede papir på gaden, så gider man jo ikke selv gå rundt med det i lommen, vel?"

"Jeg smider aldrig affald når min far er der, så bliver han vildt sur. Så jeg venter til han ikke er der."

"Det er vildt klamt at gå rundt med sådan noget ulækkert papir i lommen. Så bliver ens nøgler og penge fedtede, det gider jeg altså ikke..."

"Min far smider affald ud af vinduet fordi min mor ikke gider tømme askebægeret. Og fordi det lugter."

Derudover nævner mange drenge, at det ikke er sejt at putte affald i lommen. Der er flere, der mener, at det sejt at kaste affald, når man ses sammen med andre.

3.2.2 Det er de unge der sviner

Eleverne understreger, at de børn og unge, der er ældre end dem selv, smider mere affald end børn i 5.klasse. De udpegede syndere går under beskrivelsen "teenagerne", "de unge", "dem der går i 8. og 9. klasse" eller "dem der er mellem 16 og 18 år".

"Det er lige før de har affaldsstier efter sig."

Fælles for beskrivelserne af de unge er, at det primært drejer sig om henkastning af ølflasker, øldåser og cigaretskod. De unges motiv for at smide affald fra sig er i følge 5. klasserne, at de ofte er fulde og altid skal være seje. En betragtning er ligeledes, at man med alderen bliver mere travl og doven og derfor automatisk bliver dårligere til at håndtere affald korrekt.

"De smider bare ting. De er ligeglade."

"De er ikke ligefrem sådan nogen der gemmer ting i lommen."

"De drikker sig jo bare fulde og så tænker de jo ikke på sådan noget med skraldespande. Og så når de går med damen er det måske lidt sejt at smide papiret på gaden i stedet for at putte det i lommen."

"Når man bliver ældre, bliver man mere doven og sejere. Ikke kun sådan noget med bander, men bare sejere, og så smider man affald."

"Man får meget travlt når man bliver større, så det er måske derfor man bliver nødt til at smide sit affald."

"Det er dem på 18 år der smider affald, men bare ikke min storesøster."

Det fylder meget i børnenes bevidsthed, at de ældre elever eller andre unge smider ting fra sig. Flere børn fortæller om episoder, hvor de har lagt mærke til fulde unge og deres adfærd. Der er således langt større opmærksomhed på den adfærd de unge har end jævnaldrene børn og forældre.

3.2.3 Det er ikke så slemt i Danmark

Det fremgår ligeledes af undersøgelsen, at mange elever oplever en forskel mellem danske forhold og lande de kender fra feriesteder eller tv. København beskrives som renere end andre storbyer og danskernes affaldsvaner som bedre end mange andre nationaliteters. Nogle har lagt mærke til at andre lande har andre regler og andre normer, når det drejer sig om affald. Nogle af de berejste børn fortæller også om, at der smides mere affald sydpå, og at der uddeles bøder for at kaste affald i både USA og Kina. Ligeledes har eleverne lagt mærke til udseendet og antallet af skraldespande i lande de har besøgt.

3.2.4 Dreng og piger

Eleverne har en meget klar fornemmelse af, at drenge smider mere affald end piger. Forklaringen fra drengenes side er, at de betragter det som sejt at bryde regler og gøre noget de godt ved er forkert. Samme tendens kan imidlertid ikke udledes af det kvantitative materiale. Dreng og piger fordeler sig nogenlunde ens på spørgsmålene om det legitime i at smide affald i naturen.

En forskel kan dog spores i forhold til viden om pant. Spørgeskemaerne viser, at færre piger end drenge er klar over, at der gives pant for sodavandsdåser. Ca. 30% af pigerne angiver således at de vil smide tomme sodavandsdåser i skraldespanden. Andelen af drenge der vil gøre det samme er seks procentpoint lavere. Materialet viser ligeledes en mindre forskel mellem drenge og piger, når det gælder reaktioner på andres adfærd. Mere end halvdelen af eleverne angiver, at de vil irrettesætte de personer der håndterer affald forkert. En femtedel af drengene ville imidlertid vælge ikke at reagere, mens en femtedel af pigerne ville vælge selv at samle affaldet op.

3.2.5 Dominoeffekt

Mange elever indrømmer at de indimellem kommer til at smide deres affald, hvor de ikke burde. Handlerne forklares med travlhed og til dels efterligning. Er der affald i forvejen betragtes det mindre forkert at kaste sit eget samme sted.

"Ja, men det kan bare gå lidt stærkt lige pludselig, ikke? Hvis der først ligger noget skrald på gaden, så er det på en eller anden måde mere ok, at der kommer lidt mere..."

"Der ligger altid noget i forvejen - og så tænker man måske også, at det gør ikke så meget hvis det bare lige ligger ved siden af ...der kommer vel nogen og samler det op."

Eleverne er klar over at det er forkert og indrømmer selv, at det er for dumt, men forklarer, at det bare ikke er noget man altid tænker så meget over.

3.3 Holdninger til affald

3.3.1 Affald er hærværk

De ved alle, at det er forkert at smide affald på gaden eller i naturen. Langt de fleste giver ligeledes udtryk for, at det bør undgås. Grundlæggende er de modstandere af henkastet affald. I den kvantitative del af undersøgelsen gengives denne holdning blandt eleverne også – mere end 80% af de 503 elever der har besvaret spørgsmålet. "Synes du det er vigtigt, at man smider sit affald i skraldespande i stedet for på gaden?", har svaret, "Ja, det er meget vigtigt." Ca. 70% af eleverne har i forlængelse af dette tilsluttet sig spørgeskemaets formulering – "Det er noget værre svineri." Mange elever vil gerne have, at der er rent, der hvor de opholder sig, både på deres skole og omkring deres hjem. Mange elever kommenterer derfor, hvis der er meget affald på deres skole eller vej.

"På en måde er affald jo hærværk - for det ødelægger jo gaden!"

"Der hvor A. bor er der dejligt. Ingen kommer forbi hans hus - så ingen kan smide affald."

3.3.2 Prisen for at være sej

Tidligere blev det beskrevet hvorledes de ældre elever karakteriseres som det dårlige eksempel. Selvom der umiddelbart tages afstand fra de ældre elevers adfærd, sværmer mange elever i 5. klasse alligevel om at være sej.

"Det er måske bare ikke så sejt at gå helt vildt meget op i at finde skraldespanden."

Der er en klar opfattelse af, at seje unge ikke bærer rundt på affald. Derfor resignerer flere af børnene og antyder, at de meget vel vil indtage samme holdning, når de bliver større.

"For nogle kunne det måske godt være lidt dengset at bruge skraldespanden"

3.3.3 Bakterier og bussemænd

Børn vil ikke samle affald op efter andre – skal de være helt ærlige! Når talen falder på oprydning og deltagelse i et kollektivt ansvar for at ændre situationen som de selv beskriver og oplever den, er der ingen tvivl – eleverne ønsker ikke at rydde op efter andre. Affald er ens eget problem.

"Jeg tænker ikke så meget over affald og sådan. Det er ikke mit problem. Det er naturens – så må der bare komme en vind og tage det væk"

"Jeg er ligeglad, bare der ikke sker noget med min computer."

"Dem der smider affald skal selv samle det op."

Et dominerende argument mod at samle affald op er risikoen for at få overført bakterier og sygdomme.

"Ad nej, Det kunne jeg ikke finde på. Tænk at samle papir op med bussemænd! Eller klamt madpapir med leverpostej og remulade."

"Altså fx snotpapir ikke? Det er sku da for klamt at rende rundt med i lommen..."

"Det er for klamt...og det kan også være farligt med alle bakterierne. man kan få alle mulige sygdomme."

"...man kan få AIDS..."

3.3.4 Irettesætte hinanden

Eleverne er betænkelige ved at sige fra over for andre – dvs. at skulle irettesætte andres adfærd. Det typiske argument imod at blande sig i andres affaldsvaner er risikoen for at få tæsk.

"Det er lidt for meget synes jeg. Man skal også passe på med bare at skælde andre ud."

"Man ved ikke om de bliver sure på een."

"Man kan jo ikke bare gå over til en man slet ikke kender og sige han skal smide sin bananskrald i skraldespanden....det går bare ikke. Tænk hvis man fik tæv?"

I den kvantitative del af undersøgelsen angiver mere end halvdelen af eleverne, at de ville reagere, hvis de så en af deres gode venner smide ispapir i naturen. Dette bekræftes til dels i de gennemførte interview. En del elever mener de muligvis kunne finde på at irettesætte en af deres gode venner.

"For det meste siger jeg ikke noget, men kender man den anden rigtig godt kan det godt være, at man siger de skal samle det op."

"Børn taler ikke så meget om affald, men hvis de gjorde ville de helt sikkert sige til hinanden, at de skulle smide det i skraldespanden..."

3.3.5 Niveauer af accept

Trods de fleste elevers ytringer om affald som en meget negativ ting, er der eksempler på, at problemerne godt kan gradbøjes. Mange børn mener, at det ikke gør så meget, at der er affald i byerne, mens tanken om affald i skove, ved stranden og på marker udløser protester hos børnene. Eleverne blev bedt om at forholde sig til deres egen praksis i forhold til de erklærede idealer. Øvelsen resulterede i, at en del elever indrømmede, at de indimellem smider affald selvom de godt ved, at det er forkert. Der imidlertid grænser! At smide slikpapir betragtes som en mindre forseelse end at efterlade en chippose. Forklaringerne der gives fokuserer altså på volumen og mængde. Ingen børn angiver at de altid smider deres affald.

"Det gør ikke noget hvis der ligger lidt slikpapir, bare det ikke er for meget."

I forhold til spørgeskemaerne ses dette imidlertid ikke. Ud af de 503 besvarelser af spørgsmålet; "Hvad gør du selv med ispapir, hvis der ikke er en skraldespand i nærheden?" – svarer ca. 90% af både drenge og piger, at de vil gemme det indtil de ser den næste skraldespand.

Næsten alle besvarer således spørgsmålet meget "korrekt". Eleverne er fuldstændig klar over hvad det "rigtige" svar er, dvs. det svar de voksne gerne vil høre.

3.3.6 By versus land

Næsten alle interviews refererer til børnenes iagttagelser af, at der er mere beskidt i de større byer. På landet og specielt uden for byer og landsbyer er der mindst affald. Forskel på adfærd og holdning til affald mellem by og land er at finde både blandt by-børn og land-børn.

"Ja, København er bare een stor skraldespand."

*"Det er fordi de ikke kender naturen, så er man på en eller anden måde ligeglade."
(om folk i byen)*

"Hvis ham der kastede affald var sådan een der tit gik en tur i skoven og i parken og sådan noget, så tror jeg ikke han ville smide sit papir i naturen"

Elevernes iagttagelse følges op med en klar holdning om, at det er mindre forkert at smide affald på gaderne i byen end i skove og andre naturskønne områder. Holdningen begrundes til dels med, at der i byerne allerede er beskidt samt at der kommer folk og rydder op.

"Folk der bor i København kender ikke rigtig naturen fordi der ikke er natur i København og så er det ligesom noget andet at smide affald."

I spørgeskemaerne har eleverne ikke haft mulighed for at differentiere mellem land og by i spørgsmålene om det er acceptabelt at smide affald. Mange har derfor selv tilføjet denne ekstra svarmulighed. Eleverne viser således klart, at de mener der er forskel på, hvor det er legitimt at smide affald. Blandt de interviewede elever i hovedstadsområdet er der en markant bevidsthed om niveauer af renhed i de forskellige bydele. Nørrebro og Vesterbro nævnes som de beskidte steder, hvor affald ligger over det hele, mens Østerbro og Frederiksberg karakteriseres som mere affaldsfrie dele af hovedstaden.

*"Der er alle mulige hashjunkies og sådan nogle. De smider helt vildt meget skrald."
(Om Vesterbro)*

"Det er helt vildt på Nørrebro - der er bare skrald overalt."

3.3.7 Fremtiden

Mange af eleverne mener, at affald som del af generel forurening kan skade dyr såvel som mennesker på et tidspunkt i fremtiden. Hverken "fremtiden" eller de processer, der fører til forurening og ødelæggelse kan forklares nærmere. Blot tegner de et billede af noget farligt og ukontrolleret.

"Hvis vi bliver ved med at smide affald som vi gør nu er der en dag ikke plads til det. Og så ender det med at udslutte menneskeracen."

"Om 3000 år kan det være, at vi ender som røgbyer som i Kina. Der kommer en masse nye sygdomme som menneskerne får på grund af forurening."

"Vi kan ikke klare os uden kød - og hvis dyrene uddør fordi der er så meget skrald og giftige ting alle vegne, ja, så dør vi mennesker også til sidst."

De gennemførte interviews viser en distance til fremtidsscenarier. Fremtiden er fjern og langt væk. For nogle elever er dette skræmmende og der opsættes

scenarier for frygtelige konsekvenser af affaldsproblemerne. Omvendt er der elever der er trætte af at forholde sig til en abstrakt fremtid.

"Jeg er træt af at høre om alle de forfærdelige ting der sker om 100 år og 1000 år - man hører jo om det hele tiden."

3.4 Hvordan ændrer man affaldsvaner

3.4.1 Hvor der er penge er der vej

Eleverne har mange forslag til hvad man kan gøre for at påvirke og ændre deres affaldsvaner. Mange forslag går på at indføre pant på slikpapir og andet affald. Eleverne mener, at det kunne hjælpe dem til at ændre adfærd, idet de fleste har gode erfaringer med at samle flasker. Et forslag er, at man modtager 20 kr. i pant pr. pose med affald der indsamles.

"Hvis nu man betalte tre kroner i stedet for to kroner for en slikkepind, og så fik en krone tilbage når man afleverede papiret og pinden, så tror jeg aldrig der var nogen, der gad smide deres slikpapir."

"Hvis vi fik penge for det andet affald var det måske ok."

Det virker logisk for mange elever at forbyde henkastning af affald og uddele bøder hvis det forekommer. Bødernes burde ifølge eleverne være dyre. Jo dyrere, jo bedre.

"Man kunne bare sætte kameraer op langs fortovene, og så når der er en der smider noget så tager kameraet et billede og så skal man betale en bøde"

"Det skulle være ligesom at køre for stærkt. Hvis man smider noget skrald på gaden får man en bøde."

Med henvisning til praksis i andre lande, foreslås det at vaske gaderne hver nat som i de sydeuropæiske lande, sætte flere skraldespande op som i Holland og uddele bøder for henkastning af affald som det sker i USA og Kina. Der er en klar opfattelse blandt eleverne, at bøder virker adfærdskorrigerende.

3.4.2 Flere skraldespande

Der er et markant ønske om flere skraldespande fra eleverne i undersøgelsen. De fokuserer meget på, at skraldespandene skal være mere synlige og sjovere. Det foreslås derfor, at der opstilles skraldespande i forskellige figurer. Sjovt ville det ligeledes være, hvis der blev monteret en basketballkurv på skraldespanden. Andre elever fremhæver, at det er vigtigt at få ros og mener derfor det ville være en god ide at skrive "tak" på siden af affaldsspandene. Af mere konkrete tekniske løsninger foreslås automater til hundelorteposer og transportable askebærere.

"Det ville være smart at have sådanne nogle askebære man kunne tage med sig overalt. Så kunne det være der ikke ville være 100.000 skod i hver rist."

3.4.3 Information

En tredje kategori af løsningsmodeller går på information gennem medier og vejskiltning. Eleverne mener det ville have effekt at opstille skilte til bilister med påskrifter.

"Der kan stå et eller andet med, at hvis du er et skovsvin er du også dyremorder"

"Behold dit affald i bilen"

Det kendskab eleverne har til problemstillinger der vedrører miljø har de typisk erhvervet gennem tv. Der er derfor også flere børn der foreslår at andre børn skulle se de programmer, der omhandler affald. Ligeledes er der flere forslag der går på at informere om regler og konsekvenser af affald gennem tv.

"Man forstår bare tingene meget bedre når man ser dem" (Om information i tv)

"Jeg synes man skulle få dem i TV-Avisen til at sige, at fra nu af er det forbudt at smide skrald!"

En elev med et indgående kendskab til affaldsproblematikken foreslår, at man afholder en række foredrag "...men det skal nok kun være en halv time til tre kvarter, det må ikke være for langt."

3.5 Hvad viser spørgeskemaerne

3.5.1 Sådan kan det kvantitative materiale bruges

503 elever i 5. klasse har besvaret spørgeskemaet. Det svarer til ca. 1% af landets 5.klasser, og der er således sikkerhed for besvarelsene i forhold til gængse krav om præcision i estimerne. Eleverne er dog udvalgt med henblik på deltagelse i den kvalitative undersøgelse i fokusgrupper og ikke til at repræsentere et tilfældigt udsnit af 5. klasser i Danmark. De 503 elever fordeler sig med 258 drenge og 245 piger. Hvis en given forskel mellem svarene fra drengene og pigerne skal være på 5% signifikansniveau i statistisk forstand, skal der være en forskel på ca. 7 procentpoint.

Endelig skal det fremhæves, at hovedindtrykket af det kvantitative materiale er, at eleverne kender de rigtige svar i forhold til affaldsproblematikken og derfor ofte angiver at handle i overensstemmelse med, hvad de ved voksne gerne vil høre.

3.5.2 Sorterer I jeres affald derhjemme?

13,5% af de elever, der har besvaret spørgsmålet, ved ikke om hjemmet sorterer affald eller ej. Medregnes de elever, der har undladt at svare på spørgsmålet, er det 14,9%. Langt de fleste elever svarer imidlertid, at de er klar over hvad der sker med affaldet derhjemme. 66% af eleverne sorterer affald derhjemme, mens 19% svarer, at de ikke gør.

3.5.3 Hvad skal man gøre ved tomme sodavandsdåser?

En klar forskel er, at flere piger end drenge ikke kender pantsystemet for sodavandsdåser. Langt flere piger (29%) end drenge (22,9%) svarer, at de vil smide dåserne i skraldespanden frem for at indlevere dem og modtage pant.

Med undtagelse af en enkelt dreng, er der ingen elever, der kunne finde på at efterlade en tom sodavandsdåse i naturen.

3.5.4 Hvad skal man gøre med mobiltelefonen når den ikke virker længere?

Ca. 60 % af eleverne vil indlevere en ødelagt mobiltelefon i den butik, hvor de købte den. 7,2% af pigerne mener, at en mulighed er at smide mobilen i skraldespanden, imod kun 4% af drengene. 38,8% af pigerne og 34,1% af drengene ville aflevere mobiltelefonen på genbrugsstationen. Flere elever har desuden skrevet en fjerde mulighed på skemaet eller besvaret spørgsmålet ved at krydse mere end et felt af. Der var på mange skoler forvirring omkring det at skulle skille sig af med en mobiltelefon blot, fordi den er ude af drift. Flere elever tilføjer derfor, at de gemmer mobiltelefoner, der ikke længere fungerer.

3.5.5 Hvad gør du, hvis du ser din bedste ven smider ispapir på gaden eller i naturen?

Her svarer drenge og piger lidt forskelligt – forskellen er dog ikke statistisk signifikant. Henholdsvis 65,5% af drengene og 68,2 % af pigerne siger, at de vil bede deres ven om at smide papiret i en skraldespand. Fordelingen uden for denne svarmulighed er interessant, idet flere piger end drenge ville løse problemet ved selv at samle papiret op efter deres "forurenende" venner. Hvor kun 18% af drengene ville gøre det, synes 23,3% af pigerne at det kunne være en løsning. Tendensen til at pigerne tager sig mere af ispapirssituationen understreges ved, at færre piger end drenge vælger slet ikke at reagere på situationen.

3.5.6 Hvad gør du selv med ispapir, hvis der ikke er en skraldespand i nærheden?

Ca. 92% af eleverne svarer, at de gemmer deres ispapir i lommen, hvis der ikke er en skraldespand, når de skal bruge en. Der er ingen signifikante forskelle mellem drenge og piger.

3.5.7 Går du ud med skraldeposen derhjemme?

Ca. 8% af eleverne går aldrig ud med skraldespanden derhjemme. 78,3% tager affaldstjansen ind imellem og det er overvejende piger, mens 12,9% af eleverne og specielt drengene går ud med skraldeposen hver dag. Der er imidlertid ingen signifikante forskelle mellem kønnene.

3.5.8 Synes du det er vigtigt, at man smider sit affald i skraldeposen?

Der er en anelse tvivl at spore hos de ellers så korrekte elever, når der bliver spurgt til vigtigheden af at smide affald i skraldespanden. 14% af eleverne ved nemlig ikke, hvor vigtigt det egentligt er at opføre sig korrekt. Dog er der kun 2,2% af eleverne som erklærer sig helt ligeglade og besvarer spørgsmålet med "Nej, det er ikke særlig vigtigt." Det skal understeges, at langt de fleste elever (84%) holder den korrekte linie og giver udtryk for, at det er meget vigtigt at smide sit affald i skraldespanden.

3.5.9 Hvad synes du om at andre smider papir og andet skrald på gaden?

75% af eleverne mener, at det er noget være svineri at smide affald på gaden. 23,1% mener imidlertid ikke, at det er deres problem. Kun 2% af eleverne svarer, at det er helt i orden at smide affald på gaden.

3.5.10 Har I snakket om i skolen, hvad der sker med affald, når det er blevet kørt væk i skraldebilerne?

De eneste markante forskelle mellem drengenes og pigernes besvarelser, er på spørgsmålet om, hvorvidt eleverne kan huske aspekter i undervisningen der drejer sig om "..hvad der sker med affald, når det er blevet kørt væk i skraldebilen". Spørgsmålet er stillet for at afdække elevernes erindring om miljø og/eller affald i undervisningen. Her kan det konkluderes, at markant flere piger end drenge ikke mener, at de har lært noget om affald. 43,8% af drengene kan ikke huske, om de har haft emnet, hvor 51,8% af pigerne ikke kan huske det.

4 Konklusion

4.1 Store børn og små voksne

5. klasses elever er en meget differentieret mellemgruppe af børn. På den ene side er der de "store børn", som stadig leger med dukker og klatrer i træer, på den anden side "præteenagerne", der begynder at reflektere over livets større sammenhænge. Børn i 12-årsalderen har på den ene side de smås spontanitet og begejstring – på den anden side de ældres seriøsitet. Det er netop i den alder børnene begynder at opfatte sig selv som en del af noget større og det spirende samfundsengagement og indignation over verdens uretfærdighed opstår, fx i forhold til miljø. De 12-årige kan derfor være gode miljø-ambassadører, når først deres nysgerrighed eller indignation er blevet tændt. Og ofte kan dette engagement have en positiv indflydelse på familiens miljø- og energivaner.

4.2 Rigtige meninger – forkert adfærd

Undersøgelsen viser dog, at miljøspørgsmål og affaldshåndtering ikke fylder ret meget i 5. klassernes bevidsthed. Det er hverken noget de diskuterer indbyrdes eller derhjemme. Alligevel efterlader den kvantitative del af undersøgelsen et indtryk af nogle særdeles "korrekte" børn, der ved hvilke svar de voksne gerne vil have og hvad korrekt affaldshåndtering er. Men der kan være langt fra viden til adfærd! Det fremgår tydeligt af den kvalitative undersøgelse, hvor mange af børnene blankt erkender, at de godt kan finde på at smide coladåsen eller ispapiret på gaden. Det gør de fleste engang imellem. Også selvom de synes at henkastet affald er ulækkert og grimt og foretrækker, at der er pænt og rent omkring dem.

4.3 De store sviner – og er seje

Elevernes adfærd og handlinger i de ældre klasser nyder generelt stor bevågenhed fra børnene i 5. klasse. Og selvom eleverne umiddelbart tager afstand fra de ældre elevers dårlige affaldsvaner, så sværmer mange af de 12-årige alligevel om det at "være sej" – og at vente med at skille sig af med affald til der viser sig en skraldespand vurderes ikke at være sejt. Flere af børnene i undersøgelsen mener også, at de sikkert vil komme til at opføre sig på samme måde, når de selv bliver ældre. Eleverne ved, at de burde reagere på deres egen og andres adfærd i forhold til affald, men konstaterer, at de meget sjældent gør det.

4.4 Skrald er en del af bybilledet

Undersøgelsen viser at det særligt er børn fra byerne, der ikke går så meget op i at finde den nærmeste skraldespand – ofte med den begrundelse, at der ligger så meget skrald på gaden i forvejen. Eleverne fra landet betragter også de større byer, og i særdeleshed København, som et meget beskidt sted. Henkastet affald opfattes altså som en irriterende, men selvfølgelig del af

bybilledet. Til gengæld kan affald på naturskønne områder som fx skov og strand for alvor vække børnenes indignation. Det er der man går ture, holder fødselsdage og nyder naturen. Og dér er affald uacceptabelt.

4.5 Forurening er dårligt – men hvorfor?

Eleverne ved at det er forkert at smide affald, bl.a. fordi det har negative konsekvenser for miljøet. De bruger ordet forurening som samlet og meget abstrakt betegnelse for alt ondt, der har forbindelse med miljø – fra karamelpapir til ozonhuller. Imidlertid ved kun ganske få hvad forurening egentlig er og hvordan affaldsproblemerne passer ind. De kender overskrifterne på miljøproblemerne (fx nedbrydning af ozonlaget, grundvand-forurening og drivhuseffekt) fra medierne, og de fremtidsscenarier, de hører om, kan godt skræmme dem. De kender altså til de alvorlige miljøproblemer, men har svært ved at koble dem til sig selv og deres egen adfærd.

4.6 Det er synd for dyrene

Hvor børnene har svært ved at koble mellem affald og konsekvenser for miljøet, har de til gengæld mange konkrete forestillinger om affalds konsekvenser for dyrene. Undersøgelsen viser, at langt de fleste elever sætter lighedstegn mellem natur og dyr. Det er ubetinget hensynet til dyrene der får dem til at tage afstand fra henkastet affald. Det æstetiske indtryk og hensynet til mennesker kommer i anden række i forhold til de stakkels pindsvin, der kan blive kvalt i plasticposer eller ræve der kan træde på glasskår.

4.7 Belønning, straf og skraldespande

Eleverne kommer gerne med engagerede bud på hvordan affaldsproblemet kan løses. Der er et udtalt ønske om flere og anderledes skraldespande. Meget centralt i elevernes forslag er muligheden for at kunne straffe og belønne adfærd. Der burde gives pant på affald på samme måde som med ølflasker – det ville ifølge eleverne være den bedste måde at få børn og andre til at lade være med at smide affald på gaden. Bøder til affaldssyndere er et andet meget populært forslag fra stort set alle klasser. I det hele taget var eleverne fulde af gode, kreative forslag: hundelortspose-automater, huller i fortovet, talende skraldespande, dyremorder-kampagner og antiskrald-rapsange er blot nogle af dem.

4.8 Hvordan kan der undervises?

Den traditionelle undervisningsform (vidensoverføring i klassen) er ikke velegnet til at højne elevernes miljøbevidsthed og ændre deres adfærd. Det er denne type undervisning, der af en forsker karakteriseres som "som-om-skolen" – en skoleform, der blot tilstræber at illustrere og evaluere virkeligheden – ikke forandre den. Elevernes opmærksomhed på miljø-spørgsmål, deres lyst til at handle og deres tiltro til egen indflydelse er afhængig af, om undervisningsformen har et handleaspekt indlejret. Det kan fx gøres ved at etablere samarbejder mellem skole, forældre og det lokalsamfund børnene bevæger sig i. Børnene i undersøgelsen hæfter sig da også ved, at undervisning i emnet affald lyder kedeligt – måske fordi de forbinder undervisning med traditionelt skolearbejde. Ganske få af eleverne

kan erindre, at de i skolen har beskæftiget sig med emnet. En del elever kan imidlertid huske dele af projekter eller forløb, hvor de har haft om emner relateret til affald. Specielt klart i hukommelsen står eksempler på indsamling af affald.

Referater af interviews med forskere og eksperter

- Hans Jørgen Fisker, stud. Ph.D., Den Kongelige Veterinær- og Landbohøjskole, Institut for Økonomi, Skov og Landskab
- Birgitte Hoffmann, Ph.D og lektor, Danmarks Tekniske Universitet
- John Halse, Børnepsykolog, Formand for Børns Vilkår
- Per Quaade, Leder af Miljøtjenesten, Københavns Kommunes Uddannelses- og Ungdomsforvaltning
- Flemming Bauer, Sekretariatsleder, Vestforbrænding
- Eigil Larsen, Cand.Pæd. i biologi, Friluftsrådet
- Sebastian Klein, journalist på Naturpatruljen, Danmarks Radio

Hans Jørgen Fisker, stud. Ph.d., Den Kongelige Veterinær- og Landbohøjskole

Projektets formål

Hans Jørgen Fiskers Ph.D. projekt sætter fokus på, hvordan unge mellem 16-24 år kortlægger sammenhængene mellem hhv. naturoplevelse, naturbrug, natursyn // sted, landskab, verden // stil, livsstil, livsform. På baggrund af analysen af de unges forhold til naturen og friluftslivet, er projektets overordnede formål at forny og forbedre den fysiske planlægning for friluftsliv i den danske natur.

Unge viden om og etiske holdning til miljø

Det fremgår af projektet, at unge gennemgående har en meget god viden om miljø, som man ikke skal undervurdere.

Citat fra HJF's undersøgelse:

"Når man bliver en del af naturen, så ser du også dens gode sider. Men bruger du den ikke rigtigt til noget, så kan du ikke se, hvorfor vi skal have den. Så kan du lige så godt: "Du kunne godt tænke dig at bo dér", "Jamen, så fælder vi træerne og så bygger vi nogle huse". Og dér tror jeg, at man ligesom skal opleve naturen, som den er. Og at man så finder ud af, at man ikke skal ødelægge så meget af den, som vi gør."

"Hvornår blev du bevidst om, at det var sådan?". "Jamen det tror jeg faktisk, at jeg har haft fra jeg var ret lille. Fordi jeg fik en bluse, hvor der stod: "Pas på vor jord, til jeg bliver stor". Og det var i forbindelse med sådan en kampagne, om at spildevandet ikke blev brugt til noget. Eller jeg ved ikke, om det var en kampagne. Det kan jeg bare huske, at det brugte jeg meget som motto, da jeg var mindre: "Pas på vor jord, til jeg bliver stor". Og det var ligesom det, der gjorde: "Man skal passe på de ting, man har". Og så har det udviklet sig siden

hen. Man hører jo mange ting i radioen med at, ja, så siger Miljøstyrelsen. Og så har jeg biologi på højt niveau nede på gymnasiet. Hvor vi også læser meget om miljø og spildevand. Og i det hele taget åer og søer. Og hvordan det bliver behandlet. Og meget af det dør jo. Meget af vores bunddyrliv, det er jo dødt. Der er jo ikke noget af det, der fungerer mere. Og det er jo fordi, at der er CO₂-udslip og alle de mærkelige mulige udslip, der nu er. Jeg har lige lavet en opgave med fosforudslip. Det var både fosfor og kvælstof. Hvor at det simpelthen dræbte alt, der var på bunden. Og det breder sig bare. Vi så frem til 1999, og der havde det bare bredt sig, til så stort et areal af Danmark. Og det er jo synd. Vi har jo mange små vandløb, vi burde bevare.”

Og de fleste unges miljøadfærd er faktisk også etisk funderet og ganske ansvarlig. Det er fx ikke sjældent, at ældre børn og unge slukker lyset og vandet efter deres forældre, og vurderer forældrene på deres mangel på omtanke og vaner.

Citat fra HJF's undersøgelse:

”Min fars og stedmors er nok mere i stil med mit værdigrundlag end det er herhjemme hos min mor og stedfar. Der er det nok en anelse anderledes, men stadig med respekt for naturen. Ingen tvivl om det. Men på et lidt lavere niveau, tror jeg. Bare sådan noget som at spare på vandet i hverdagen. Det bliver der gjort mere for ude ved min far. Der bliver tænkt mere over det, end der bliver herhjemme.”

Miljø drejer sig også om æstetik

HJF er imidlertid af den opfattelse, at miljø opfattes alt for snævert i forhold til de unges generelle verdenssituation og -billede. Et yderst betydningsfuldt aspekt af de unges forhold til miljø, som der traditionelt set ikke er blevet taget højde for, er det æstetiske/kropslige/sanselige/før-bevidste aspekt (i modsætning til henholdsvis det etiske/samfundsmæssige/handlingsaspekt og det videnskabelige/kulturtekniske/kognitive aspekt). Netop kropslighed, sanselighed og æstetik er noget, som unge, bredt set, går meget op i og som, både bevidst og ubevidst, fylder meget i deres perception af verden, ikke mindst i forhold til miljø og natur.

I tråd med dette er undersøgelser, konkurrencer og kampagner om miljø til unge ofte alt for snævert funderet ift. de unges interessesfære og livsbetingelser. Frem for at fokusere ensidigt på de tekniske miljøaspekter, som man altid har gjort, og på de etiske aspekter, som man også har gjort i de senere år, så udløser det alt i alt politisk korrekte reaktioner hos de unge. I hvert tilfælde i deres talen. Men det vil være yderligere frugtbart at satse netop på de æstetiske, sanselige miljøaspekter. For de unge ønsker balance mellem det kropslige, deres dømmekraft og deres viden. Det er i denne balance, at kilden til de unges engagement er at finde. Formidlingen til de unge skal stadig baseres på viden og etik, men æstetikken skal også med. Det skal kunne skabe image og god smag at handle miljørigtigt og have de rigtige miljøholdninger. Formidlingen må i den forstand gerne bestå i image- og smagsagtige slogans. Det skal være in og kvalificerende at være miljøbevidst, men ikke på den poppede eller konkurrenceprægede måde – ”Man må glide med på de unges bølger...”

Nye sociologiske parametre: Stil vs. livsstil vs. livsform

I diskussionen af målgruppens tilgang til natur og miljø mener HJF, at traditionelle sociologiske sociodemografiske parametre som geografi, køn og socialklasse er forældede, og bør erstattes med nøgleord som bl.a. identitet, refleksivitet, tillid og risiko. Ud fra sådanne parametre finder HJF, at unge, der dyrker friluftsliv kan inddeles i følgende tre ideale eller arketyper hovedgrupper:

Stilorienterede unge: "Hvad kan naturen gøre for mig?"

HJF betragter denne gruppe som værende overvejende sekundært socialiserede i forhold til miljøspørgsmål. For dem er trend, stil, image og fysisk og mentalt velvære i højsædet. Disse unge går meget op i image-kulturen og hvad der er stil- og smagfuldt. Ikke forstået som hvad der er smart i den brede gængse forstand. Men hvad der skaber en individuel, stilfuld og værdig position. En sådan position lægger vægt på oplevelsen af at mestre balancen mellem det kropslige og mentale. De er mere optagede af, hvad der sker globalt end inden for Danmarks grænser. I forlængelse heraf synes de, at den danske natur er kedelig og søger de vilde, præstationsprægede og grænseoverskridende naturoplevelser som fx klatring og mountainbiking - også helst uden for Danmark. "Ingen udfordring er for stor" og "man kan hvad man vil" synes at være deres grundlæggende indstilling til livet såvel som naturen. Disse unge bruger naturen til at opbygge deres image og betragter naturen ud fra et nytteskabende perspektiv, "Hvad kan naturen gøre for mig?"

Citat fra HJF's undersøgelse:

"Du nævnte det der med skønheden...naturens skønhed...altså det skønne derude...Hvad er det der for dig er skønt?"

"Det er store fossende vandfald, og bjergtinder og sne så langt øjet rækker. Ikke så meget det man finder i Danmark. For mig virker Danmarks natur meget basal og meget nede på jorden. Fordi jeg har set så mange andre ting. Så for at jeg kan finde skønhed, så skal jeg ud i den store verden og opleve noget nyt".

I forhold til forbrug er kvalitet og standard i højsædet. Det er stil og images signalværdi, der gør sig gældende for denne gruppe, ikke specielt i forhold til andre, men i særdeleshed i forhold til en selv og ens egen identitetsdannelse.

Livsformorienterede unge: "Hvad kan jeg gøre for naturen?"

Denne gruppe kategoriserer HJF som værende overvejende primært socialiserede i forhold til miljøspørgsmål. De er blevet opdraget af deres forældre til at handle rigtigt og have de rigtige holdninger. De er generelt opdraget til at efterlade naturen som man fandt den. De søger derfor ikke de vilde præstationsprægede oplevelser som den første gruppe unge, men derimod det nære og trygge. De kan fx tænkes at gå til spejder, hvis regelsæt om at handle fornuftigt, i overensstemmelse med naturen, er typiske handlingsmønstre, som de tager med i livets øvrige valgsituationer. I modsætning til den stilorienterede gruppe, går de heller ikke så meget op i stil og trends og søger typisk ind på de sociale fag når de vælger uddannelse.

Disse unge er regelorienterede og handler ud fra dydsperspektivet: "Hvad kan jeg gøre for naturen?"

Citat fra HJF's undersøgelse:

"Man ér spejder, man går ikke til spejder. Og hvis man skal tage det lidt groft, jamen så er det blandt andet hvis man går på gaden, og du har spist en is. Jamen så venter du til du kommer forbi en skraldespand med at smide ispinden ud"

I forhold til forbrug er det funktionalitet, gangbarhed og holdbarhed, der er vigtigst i forhold til denne gruppe.

Livsstilorienterede unge: "Hvad gør jeg med naturen?"

De to nævnte grupper er meget tydelige i HJF's analyse, men han opererer også med en tredje gruppe i gråzonen mellem de to andre. Denne gruppe er dem, der ikke passer ind i de to øvrige. De er ikke specielt socialiserede til at handle miljørigtigt, hverken i forhold til sig selv eller naturen, hvis man anskuer det ud fra et spørgsmål om viden, etik og æstetik. De befinder sig derfor i noget, der ligner en mere eller mindre apatisk livsstilssposition. I forhold til miljørigtig handlen og holdning ved disse unge udmærket godt i teorien, hvordan de skal handle og hvad de burde mene. Men bevæggrundene for at handle korrekt ift. miljøet er sart og porøst, da de mangler rollemodeller eller forbilleder at hænge "rigtigheden" op på. De kan ikke direkte relatere "rigtigheden" til deres eget liv og erfaringer. Denne gruppe unge bevæger sig ofte ind i deres egen konstruerede virkelighed, fx er det ofte unge fra denne gruppe, der bl.a. spiller rollespil. Ved selv at konstruere deres roller i et eget fællesskab, er det inden for denne virkelighed at de gennemlever samfundets etiske og moralske spørgsmål i en konstrueret verden. Disse unge bruger naturen til at opbygge roller, stillingtagen og handling, alt sammen kanaliseret over i at betragte naturen ud fra et legitimitetssøgende perspektiv: "Hvad gør jeg med naturen". De bruger sig selv og hinanden som rollemodeller og gennemlever erfaringer og stillingtagen herigennem.

HJF har endnu ikke gennemarbejdet materialet for denne gruppe og vil ikke endnu udtale sig om gruppens forhold til forbrug. HJF mener, at formidlings-tilgangen til gruppen afgjort skal være gennem den æstetiske/krops-lige/sanselige tilgang, men det er afgørende, at tilgangen ikke er popagtig. Gruppen tager stærkt afstand til alt der bare lugter det mindste af populær massekultur, og ligeledes er gruppen enten ligeglad eller stærkt kritisk overfor den politiske korrekthed. Sidst men ikke mindst pointerer HJF, at denne gruppe ikke skal opfattes som handlingslammet og holdningsløs. Der er måske bare andre ting, der er mere presserende for denne gruppe end lige netop spørgsmålet om miljø.

Birgitte Hoffmann, Ph.D. og Lektor, DTU

Birgitte Hoffmann er specialiseret i bæredygtig planlægning med fokus på metoder til dialog og samarbejde, forandringsprocesser samt på analyse og vurdering af byøkologiske teknologier og omstilling af infrastruktur. Hun er uddannet som civilingeniør – arbejder tværfagligt også med læring, udvikling og bred formidling. Birgitte har siden 1990 haft tætte samarbejdsrelationer med Danmarks Pædagogiske Universitet – Center for Miljø og Sundhedsundervisning vedr. evaluering og udvikling af handlingsorienteret miljø-

pædagogik. Birgitte Hoffmanns Ph.D. var knyttet til Quark samarbejdet og således del af en tværfaglig forskningsprojekt, der satte fokus på skolens og elevernes potentiale som aktører i samfundet og den dertil hørende udvikling af autentisk miljøundervisning.

Børn skal have mulighed for selv at handle

BH's pædagogiske og sociologiske hovedpointe er, at børns egne handlekompetencer skal udvikles. De skal inddrages som vigtige demokratiske aktører i samfundet og der skal skabes rammer for at de kan opnå en erfaringsbaseret viden, som de kan trække på – fx ved at samarbejde med lokalsamfundet. Det er ikke tilstrækkeligt, at børn opnår deres viden fra skolen. De skal opnå et indblik i processerne bag og effekterne af fx affaldets cyklus og selv medvirke til at udvikle og iværksætte relevante handlinger - Se et forbrændingsanlæg, tale med den lokale skraldemand, skrive et læserbrev til den lokale avis og på andre måder selv prøve kræfter med de demokratiske processer. Det kan børn i skolealderen sagtens rumme – og det er her grundlag for viden, ægte engagement og handlekompetence opstår. "Tankpasserpædagogikken" er ufrugtbar og passé.

Kampagner fungerer ikke

Kampagner fungerer ifølge BH ikke, fordi kampagnen som genre bygger på den firkantede formel: Viden fører til holdningsændring som fører til adfærdsændring. BH mener, at dette er en forældet og firkantet måde at opfatte børns (og alle andres!) måder at tænke og agere på. Alle koblinger i denne formel kan slå fejl: Bare fordi man er bevidst om noget, behøver man fx ikke at handle derefter. Viden, adfærd og holdning er ofte særdeles uafhængige og adskilte faktorer. Kortvarige kampagner kan medvirke til at skabe et fokus, men forandringer i bevidsthed og handling skal ske over et langsigtet perspektiv. Børns bevidsthed udvikles hele tiden i forhold til den viden og erfaringer de får. Denne bevidsthed udvikles ud fra en hel række sociale og pædagogiske faktorer – det er således umuligt at svare generelt på, om hvorvidt børn påvirkes mest af skole eller forældre – eller andre børn. Børn konstruerer deres viden, holdning og handling udfra de forskellige indtryk fra skole og forældre såvel som venner, medier og egne oplevelser.

Miljø formidles alt for snævert - der må være proportionel sammenhæng imellem problemer og løsninger

Børn hører meget om de store miljømæssige konsekvenser – om ozonlaget, der er ved at forsvinde, om globale temperaturstigninger, mangel på rent drikkevand osv. Denne viden kan børnene ikke undgå at komme i kontakt med af, da aktuelle og alvorlige problemstillinger ofte formidles i medierne. Disse voldsomme fremtidsscenarier kan skabe en utryghed hos børnene, som sagtens fornemmer alvoren bag. Samtidig bliver de ofte opdraget og opfordret til at sortere affald, slukke for lyset og spare på vandet – som den eneste løsning : Den manglende proportionelle stringens mellem problemer og løsninger kan føre til en følelse af meningsløshed hos børnene. En meningsløshed, som kan blive til ligegyldighed hos børnene, i og med de ikke føler, at de har en reel indflydelse på de alvorlige miljøproblemer. Dette paradoks er en anden grund til at inddrage børnene i de dybere og alvorligere miljømæssige processer og til at styrke et kreativt og værdimæssigt element i miljøundervisning og miljøformidling. I forlængelse heraf er et problem ved

kampagner og meget skolemateriale, at de ofte har et individuelt sigte – at det er den enkelte, der skal ændre holdning/adfærd - hvor en god miljøundervisning sigter på at opbygge handlekompetence i et demokratiske fællesskab – hvilket styrker handlefeltets rækkevidde.

I formidlingen af miljø må man gå et spadestik dybere

Børn vil altså gerne have lov til at få et indblik i de alvorligere miljøproblematikker. De er ofte optagede af de globale forhold, og har lyst til – og behov for – at stille de lidt større spørgsmål. Det må man som forældre, skole og nærsamfund skabe rammerne for. Man må altså gå et spadestik dybere i formidlingen af miljø. Man må lade børnene få indblik i de administrative og politiske processer bag fx miljøorganisationerne. Det er en vigtig brik til opbyggelsen af børnenes selvforståelse som ligeværdige borgere.

Børn kan sagtens reflektere over eget forbrug

Børn forbruger som aldrig før – man kan tale om at børn i dag er selvstændige forbrugere, som desuden har indflydelse på familiens forbrug. Undervisning om forbrug bør afspejle denne udvikling. Indenfor en del områder knyttet til miljø fx energiforbruget sker der liberaliseringer, således at man som forbruger også skal forholde sig aktivt til fx køb af el. Ligesom tankpasserpædagogikken er ukonstruktiv, er også afsavenspædagogikken, der alene bygger på moraliseringen over deres overforbrug og hvor løsningen er mindre forbrug en forkert måde at nå børnene på en. Forbrug er tæt knyttet til værdier og praksisser i samfundet og undervisningen skal derfor rumme disse perspektiver. Fokus må være på refleksion af almene værdier og handlekompetence og ikke snævre handlingsanvisninger. Det er konstruktivt at lade børnene reflektere over deres eget forbrug og gerne med et kreativt og fremtidsrettet element fx gennem spørgsmål som: Hvordan vil jeg gerne leve? Hvad er en bæredygtig udvikling i Danmark? Hvad er rigtigt vigtigt for mig/os i mit liv?

Undervisning om affald bør også inddrage det indirekte energiforbrug – fx gennem det økologiske rygsæk og livscyklusanalyser. Ved således at arbejde bredt med konsekvenserne af overforbrug, hvor meget affaldsmængde der ligger i de enkelte varer osv. kan undervisningen medvirke til at udvikle værdier i forhold forbrug, genbrug, spare osv. samt handlekompetence.

Det politiske forbrug

Det politiske forbrug er et aktuelt område, hvor undervisning kan styrke elevernes handlekompetence. Det er vigtigt at politisk forbrug ses som et handlefelt udover den individuelle forbruger, dvs. kobles til den organisering, der ligger det politiske forbrug som internationale problemer og aftaler, debat og formidling om kriterier, organisering af kampagner og mærkninger osv. Børnene kan fx arbejde med økologiske og miljømærkede varer med henblik på at kunne analysere, vurdere og formidle kriterier for køb – fx hvilke kriterier ligger der bag en økologisk dyrket grønsag? Hvorfor er der overhovedet indført mærker som Blomsten og Svanen, og er det bedre at bruge Bluecare vaskemiddel end andre mærker? Og endelig – hvad er et bæredygtigt forbrug? Men de skal også arbejde med den bagvedliggende kollektive organisering, som de politiske forbrug bygger på – fx kan de

overveje at lave lokal debat og formidling – eller deltage i fx 'globalt' arbejde via IKT.

God undervisning

En god undervisning lægger op til undersøgelser, refleksioner, debat og handleerfaringer. Det afgørende, at børn selv deltager i beslutninger og refleksioner – i samarbejde med voksne. Man skal ikke underkende børns kompetencer som selvstændige aktører (som del af problemerne og som del af løsningerne). Børns handlekompetence udvikles via egne refleksioner og handlefaringer med miljøproblemer og løsninger i fællesskab med andre børn og voksne

John Halse, Børnepsykolog, Formand for Børns Vilkår

John Halse har mange års erfaring som børnepsykolog og formand for Børns Vilkår. Hans viden er psykologisk/sociologisk omkring målgruppen og ligger bl.a. inden for moderne familie- og opdragelsesmønstres påvirkning af børns adfærd.

Differentieret målgruppe

JH lægger vægt på, at 5. klasse målgruppen er meget differentieret mellemgruppe, som i amerikansk psykologi kaldes "middleschool children". Nogle er præteenagere, som er begyndt at stille sig kritisk over for deres forældre, og som læser modeblade og hører popmusik. Andre er stadig store børn, som leger med dukker og klatrer i træer. Derudover er der som regel stor forskel på piger og drenge i denne alder - piger er som regel langt foran drengene udviklingsmæssigt.

Børn som forbrugere

Børn i denne alder (men også langt før) er generelt storforbrugere, og ofte meget dominerende i familens forbrugsvaner – både direkte og indirekte i form af plageri. De får deres ønsker om, hvad de vil have fra deres kammerater, og ikke mindst fra medierne, som fungerer som børns absolut mest magtfulde påvirkningsfaktor. 12årige er ikke begyndt at tjene penge endnu, men får lomme penge.

Medievaner

Den diffuse målgruppeprofil gør sig også gældende for børnenes medievaner. Det er svært at sige noget generelt om, hvad børn i denne alder ser og læser. Generelt er de for unge til teenageblade- bøger og programmer, men omvendt for gamle til børnestof. JH tror, at hvis man skal prøve at tegne et billede af målgruppens medievaner, så læser drengene tegneserier og sportssider i aviserne, og pigerne er så småt begyndt at interessere sig for livsstilsblade, som fx Sirene. Mange piger er også interesseret i heste og læser derfor hestebøger som fx Penny. Både drenge og piger er begyndt at interessere sig for musik og er så småt begyndt at se musikprogrammet Boogie og læse Vi Unge. Mediernes store magt over børnene betyder, at de er begyndt at få idoler inden for musik og sport.

Forskellige grupper af 12årige

Den store forskel på børnenes udviklingstrin gør sig i høj grad gældende for deres forhold til livets store spørgsmål og samfundsproblemer, fx deres bevidsthed omkring miljø og affald. Nogle kan slet ikke forholde sig til problemstillinger der ligger uden for deres egen sfære, andre – og i særdeleshed piger! - er netop begyndt at forstå livets lidt større sammenhænge, og er dybt optagede af dette nye verdensbillede. I forhold til det generelle udviklingsparameter mener JH altså at man kan inddele målgruppen i to: De børn, der netop er blevet reflekterede omkring livets og samfundets vigtige spørgsmål og de børn, der mentalt set endnu ikke forstår eller interesserer sig for disse spørgsmål, men som sikkert kommer til det når de er klar.

De ligeglade børn

Herudover taler JH om en tredje gruppe børn, de ligeglade børn. Disse børn kommer fra familier, der, modsat flertallet af moderne familier, ikke taler med deres børn. JH mener, at denne gruppe også består af de børn, der smider affald på gaden – de kan ikke se katastrofen i at smide en coladåse her eller der. Det er en gruppe børn, der bliver lidt glemt; ”de børn der går og bliver tykke” – ofte børn fra det traditionelle lønarbejder familiemønster.

Argumentation til målgruppen

Man må have disse forskellige grupper in mente når man henvender sig til målgruppen. Den samme argumentationsstrategi fungerer ikke nødvendigvis for alle grupper. Også forskellen mellem drenge og piger må der tages højde for. Alligevel mener JH godt at man kan benytte sig af nogle generelle strategier:

Miljø skal være sejt

Formidling af miljø til børn skal være sejt og hipt, ellers går det ikke. ”Det skal være sejt at flasken er lavet af nedbrydeligt plastik.” Og det kan godt lade sig gøre at gøre miljø/økologi bevidsthed sejt: som eksempel nævner JH, at det er blevet in at drikke hyldeblomstsaft på caféer. JH mener at man skal glemme det politisk korrekte – det er kedeligt. Han god erfaring med at tale til børnene gennem medierne, som har en fantastisk magt over deres holdningsdannelse. En god måde at fænge børnene på er at bruge deres idoler. I forbindelse med en antimoppekampagne brugte Børns Vilkår fx Anja Andersen, Trine Dyrholm og Martin Jørgensen som forbilleder – med stor succes. Også konkurrencer med fede præmier er en god måde at komme i kontakt med målgruppen på. I denne alder går der nemt sport i ting – hvem kan indsamle flest batterier, 5A eller 5B osv.

Miljøformidling skal være nært og løsningsorienteret

Samtidig med at miljø skal være sejt skal det også være nært og overskueligt. Børnene skal kunne relatere til problemstillingerne ud fra deres eget verdensbillede. Helt konkrete billeder som glasskår på stranden, bananskræller på gaden osv. fungerer godt når man skal tale om fx forurening. JH har desuden erfaret at problematikker inden for emnet vand er et emne, der virkelig optager børn – netop fordi det er noget børn har et dagligt kendskab

og nært forhold til. Man skal desuden passe på ikke at overbelaste børnene med information de ikke forstår.

Det er desuden utrolig vigtigt at man, når man præsenterer et miljøproblem for børnene, samtidig fortæller dem, hvad der kan gøres for at løse problemet. Det hænger sammen med at børn i denne alder nemt bliver skræmte fordi deres sans for proportioner ikke er så veludviklet endnu.

Tal til børnenes spirende indignation

Generelt mener JH, at man godt kan begynde at kommunikere til børnenes venstre hjernehalvdel. Særligt den mere reflekterede del af målgruppen kan godt forstå tegn-årsag sammenhænge. Når børn i denne gruppe bliver tændt af en sag, fx krig eller forurening, har de let ved at blive meget indigneret. Denne indignation er en utrolig god drivkraft til potentiale for handling, og over for denne gruppe kan man godt betjene sig af argumentation, hvor man fx præsenterer dem for nogle fremtidige scenarier, såsom at hvis de bliver ved med at bruge vand så hensynsløst som nu, er der måske ikke nok vand til deres børn og børnebørn.

Børn som påvirkningskilde til familien

Børns største påvirkning, fx ift. affaldshåndtering, kommer ikke fra forældrene. Det har moderne familier generelt hverken tid eller overskud til når de kommer trætte hjem fra arbejde. JH mener derfor at lærere og pædagoger trækker det tungeste læs når det gælder opdragelse til fx ansvarlig affaldshåndtering o.lign. Ironisk nok er det faktisk ofte børnene, der påvirker deres forældre til holdnings- og adfærdsskift, når de har lært om noget særligt i skolen, der har tændt deres indignation. Børnenes magt i familien skal ikke undervurderes. De fleste forældre lytter til og respekterer deres børns holdninger i en sådan grad, at de er villige til at ændre deres egen adfærd.

Per Quaade, Leder af Miljøtjenesten, Københavns Kommune

Per Quaade er leder af Miljøtjenesten på Københavns Kommune og redaktør på skolemiljøprojektet "Grønt Flag/Grøn Skole". I denne forbindelse er han i gang med at få et antal skoler miljøcertificeret. Han afholder desuden kurser om affald i samarbejde med diverse miljøinstitutioner og affaldsselskaber, så børn og unge med egne øjne bl.a. kan følge affaldets cyklus. Quaades vinkel på emnet er primært pædagogisk.

Børns affaldsproduktion

Per Quaade har et klart indtryk af, at børn, i takt med at de har fået et større forbrug, er blevet langt mere affaldsproducerende end for bare få år siden. Det er der ifølge PQ dog ikke noget bemærkelsesværdigt i, da denne stigning gør sig gældende for de fleste befolkningsgrupper. Denne aldersgruppe producerer hovedsageligt affald, der stammer fra slik og sodavand, da det tit er det, børnenes lommepenge bliver brugt på. Derudover udgør elektronisk udstyr, som fx mobiltelefoner, walkmen, stereoanlæg osv., en forholdsvis stor del af denne gruppes affaldsproduktion, da det er lige omkring denne alder, at børnene får deres første udstyr af denne slags.

Geografiske forskelle spiller stor rolle

PQ tror på, at der er stor forskel på målgruppens affaldsvaner. Her spiller ikke mindst det geografiske parameter en afgørende rolle. Erfaringen viser ifølge PQ, at ”det er svært at smide det første stykke papir” - dvs. i et pænt villakvarter smider børn typisk ikke så meget affald som i tættere bebyggede områder i hovedstaden, hvor miljøet er mere ”fremmedgjort, socialt belastende og stressende” for børnene. Derudover har adfærd ift. affaldshåndtering også en klar dominoeffekt – fx indenfor de enkelte klasser. I forhold til det geografiske parameter har denne dominoeffekt også stor betydning. Fx betyder den relativt store koncentration af indvandrere i visse københavnske skoler, at mange elever på disse skoler ikke er specielt disciplinerede med at ramme skraldespanden. Dette kan spores tilbage til, at mange indvandrerfamilier, pga. anderledes kulturmønstre, ikke tillægger affaldshåndtering så stor betydning som den gennemsnitlige danske familie.

Børn skal påvirkes i førskolealderen

I virkeligheden er det, ifølge PQ, på mange måder for sent at påvirke børn i 12 års alderen. Adfærdsmønstre ift. miljømæssig ansvarlighed opstår længe før – fra førskolealderen, hvor barnet påvirkes af familiens husholdningsvaner allerede fra de er helt små. I erkendelse af dette, har Københavns Kommunes ungdoms – og uddannelsesafdeling iværksat et pilotprojekt, der skal fungere som pendant til Grønt Flag/Grøn Skole. Projektet hedder Grøn Vision/Grøn Institution, og er opstået i samarbejde med forskellige daginstitutioner på Nørrebro.

Miljø skal være nærværende, praktisk og sjovt for at engagere

PQ er af den overbevisning, at 5. klasse børn har svært ved at forholde sig til miljømæssige problemstillinger medmindre de bliver fremstillet i en helt nærværende form, hvori eleverne kan relatere problemstillingerne til deres dagligdag. Ifølge PQ er de mere politiske, samfundsmæssige vinkler på miljøspørgsmål på for højt niveau til denne aldersklasse. Det er langt bedre at tage udgangspunkt i den enkeltes elevs eget forbrug – fx agurken på madpakkens emballage, regnehæftet eller familiens eget husholdningsaffald. Derudover skal miljø være sjovt for at engagere børnene – fx er praktiske opgaver, hvor man skal bygge og samle forskellige ting, meget effektivt. En helt konkret praktisk opgave, som PQ har gode erfaringer med er at lade eleverne rubricere affald i forskellige kategorier. Udover de helt nære, praktiske tiltag, har PQ gode erfaringer med at lade elever interviewe den lokale skraldemand, tale med lokalavisen, tage på udflugt på en genbrugsstation el. lign. I krydsfeltet mellem samfund og skole skærpes elevernes interesse.

Sammenhold vigtigt

PQ kan ikke svare på, hvorvidt det er mest hensigtsmæssigt at argumentere ud fra et nytte – dyds eller konstaterende motiv, idet børn på dette alderstrin er på meget forskellige niveauer rent udviklingsmæssigt. Den påkrævede argumentation afhænger ifølge PQ af klassens kollektive karakter. I klasser med stort sammenhold og social bevidsthed er det meget nemmere at plante budskab end i en splittet klasse af individualister. PQ har god erfaring med at elever bliver rystet sammen og opnår en følelse af sammenhørighed og gejst

hvis de først bliver tændt på et emne. Denne energi er et godt springbræt til ændret holdnings- og adfærdsændring.

Sigt hellere for højt end for lavt aldersmæssigt

En anden vigtig pointe omkring argumentation til denne aldersklasse er ifølge PQ, at man ikke taler ned til dem. Børn i denne alder interesserer sig gerne for det de lidt ældre aldersklasser er inde i. Det får dem til at føle sig mere voksne. Det er PQ's erfaring, at 12-årige synes det er meget spændende at beskæftige sig med fx Greenpeace, WWF eller de større organisationer, som virker eksotiske og dragende. Programmer som fx Naturpatruljen rammer helt ved siden af ift. denne målgruppe. Det er det deres små søskende ser.

Pas på med isolerede tiltag

Ift. kampagner generelt mener PQ ikke at de har nogen stor effekt. Han mener at "de isolerede tiltag" som en ugekampagne er, fungerer meget dårligt ift. denne aldersklasse idet de hurtigt bliver glemt eller blandet sammen med alle de øvrige kampagner. For at opnå en varig adfærds – eller holdnings-ændring kræves det, at der følges op på emnet senere, og allerhelst at kampagnen udmønter sig i et fortløbende projekt, som fx ift. affald, klassens egen genbrugsstation.

5. klasse børn – stærke meninger, effektive formidlere

PQ mener at 5. klasse elever på mange måder er en perfekt målgruppe fordi "de på den ene side har de smås spontanitet og begejstring, på den anden side de ældre seriøsitet". Samtidig er eleverne i 12-årsalderen meget markante i deres holdninger når de først danner sig en mening om et emne. PQ har haft mange pudsige oplevelser/mindre konflikter med forældre, hvis børn pludselig tager tid på familiens bade, slukker for lyset hele tiden osv. Dette store engagement er meget effektivt ift. at videreformidle information til forældrene. Det har PQ meget positiv erfaring med sker – børnene bliver "miljøambassadører" med positiv afsmittende effekt på hele familien.

Referencer:

Elev 2000/CASA/Pegasi - opsamler erfaringer fra Grønt Flag/Grøn Skole projektet.

Flemming Bauer, Sekretariatsleder, Vestforbrænding

Flemming Bauer er sekretariatsleder og en af hovedkræfterne bag sitet www.affald.dk, som han aktivt ajourfører og udbygger. Han afholder kurser for 8.- 10. klassetrin om affald i samarbejde med Statens Pædagogiske Forsøgscenter og har gennem de sidste 4 år kørt en del undervisning om affald og miljø for børn og unge fra børnehave til universitetsniveau. Flemming Bauer har derfor en del erfaring med skolelever på alle klassetrins forhold til, og viden omkring, affald. Flemming Bauers viden er altså dels faglig omkring affaldsbehandling generelt, dels pædagogisk i forhold til hvordan man formidler affaldsproblematik til børn.

Børns store forbrug

FB anser ikke børn som værende uforholdsmæssigt mere affaldsproducerende end andre befolkningsgrupper. Men på trods af FB's understregelse af, at danske børn generelt har en god viden om miljø, siger han, at børn i aldersklassen 12 år er vokset op med et enormt forbrug, som de generelt er meget lidt reflekterede omkring. Denne manglende refleksion bunder bl.a. i, at der i deres levetid har været gode økonomiske tider, og at de derfor ikke kender til varemangel og sparevaner. Det store forbrug grundlægges allerede i førskolealderen, hvor børn bliver vant til at få meget legetøj. En undersøgelse viser således, at børn, inden de fylder 7 år, gennemsnitligt har haft mere end 1000 stykker legetøj, som ifølge et kvalificeret skøn, ikke holder mere end et kvarter i gennemsnitlig "aktiv legetid".

Formidling af affald til børn: "Kendskab giver venskab"

Viden kombineret med "kærlighed" er udgangspunkt for adfærdsændring. Det er ikke nok at fortælle børnene, at der er en miljøgevinst ved at genbruge for eksempel papir. Børnene skal først have et kendskab til papir som materiale, et kendskab til hvordan det produceres og hvad det består af. De skal kende materialet (fx papir) så godt, at det får en følelsesmæssig værdi for børnene. Før kommer den abstrakte viden om, at der er en miljø- og samfundsmæssig gevinst ved at genbruge papiret ikke ind under huden på børnene, og før er motivationen ikke stærk nok til at børnene omsætter deres viden til en bedre affaldsadfærd. Vejen kan være lang og snørklet - fx kan det at lave origami, se hvordan et hvepsebo er bygget af papir osv. alt sammen være en del af den omvej, der skal gås for at vi kan flytte børnene fra viden til handling.

Visualisering af ressourceforbrug: "Varen har en rygsæk"

Børn forstår ikke, hvor meget de i virkeligheden forbruger. Bl.a. tænker de ikke over at enhver vare "har en rygsæk" i form af de ressourcer, fremstillingen har kostet. Derfor er det et naturligt udgangspunkt i formidlingen af affald til børn at få dem til at forstå omfanget af deres ressourceforbrug og materialernes værdi. Fx er det tankevækkende for børnene at få at vide, at der har været flyttet rundt på mindst 300 kg. natur for at fremstille et kg. mobiltelefon. Eller at der fx flyttes rundt på 3300 kg materialer for at fremstille en almindelig guldring på få gram. Det giver også meget mere mening at aflevere sine aluminiumsdåser til genbrug, når man ved, at 1 kg jomfrueligt aluminium trækker 85 kg. ressourcer; mens man kan genanvende et kg. aluminium ved at bruge kun 3 kg. Ved at anskue varernes livscyklus fra start til slut bliver gevinsten (transistoreffekten) ved genbrug langt tydeligere. Visualisering af ressourceforbruget og indarbejdelsen af en kobling mellem forbrug og affald er en af de dominerende pædagogiske grundtanker bag Vestforbrænding og affald.dk's formidling til børnene. Husk: "Det du køber bliver til affald!"

Formidling til børn - grundregler

Vestforbrændings Forbrugertjeneste arbejder efter følgende formidlingsgrundregler for børn:

- Undgå passiv formidling – ingen film, dias osv.

- Skab formidlingen mens børnene er der – tegn fx illustrationer mens børnene er der. Det er fx meget effektivt at tage børnene med ud på en losseplads eller hen til affaldssiloen på et affaldsforbrændingsanlæg – her kan de med deres egne øjne se alt det skrald de er med til at producere!
- Tag udgangspunkt i børnenes associationer – og lyt til børnene.
- Hav fysiske eksempler på det affald eller de materialer, der tales om. Et konkret forslag til at øge forståelsen af børns ressourceforbrug kunne fx være at lade børn lave lagkager med det formål at finde ud af, hvor mange ressourcer det kræver ift. emballage. Fx er der 12 gram emballage i en kvart liter flødekarton, og kun 3 gram mere emballage i en halv liter flødekarton. Skal man derfor bruge en halv liter fløde til den store børnefødselsdag kan man altså spare en masse affald ved at købe rigtigt ind. Det er et konkret eksempel som børnene kan forholde sig til.
- Gå i dybden med problemet ved at gå rundt om det – giv fx børnene en fuld forståelse for hvorfor vi skal genbruge papir, ved at lære dem hvad papir er lavet af (træfibre), hvordan man fremstiller det osv.
- Historie som argument. FB har god erfaring med at fortælle om skraldemændenes hårde arbejdsvilkår i gamle dage. Om hvordan skraldet flød i gaderne, at folk smed glas, madrester og toiletaffald på samme sted i store bunker osv. Det kan med fordel bruges som afsæt til at tale med børnene om, at der i dag- i modsætning til tidligere - er gode muligheder for at sortere affaldet. At de er heldige, at der eksisterer disse muligheder, og hvilke problemer der ville være, hvis vi ikke gjorde det. Omvendt kan historien også illustrere, at vi måske er mere sløsedede med ressourcerne – fx. var det svært at være fattig under Christian d. 4 fordi Strandmøllen havde eneret til al brugt bomuldstøj, der skulle bruges fremstilling af bomuldspapir osv.

Præsentationer af problemer skal altid kombineres med løsningsforslag

Børn bekymrer sig nemt, og det er derfor yderst problematisk at fortælle børnene om miljøproblemer uden samtidig at præsentere dem for løsningsforslag. Her er formidlingen af genbrug et oplagt eksempel. Det er en konkret løsning, som børnene selv kan hjælpe til med. Et af FB's gode eksempler er, at tage udgangspunkt i de aluminiums coladåser børnene kender så godt: Fremstillingen af ét kg. aluminium koster 85,5 i ressourcer når man ikke genbruger, men kun 3 kg. hvis man vælger at genbruge. Et så konkret, dagligdags eksempel kan børnene forholde sig til, og det kan vække deres lyst til at genbruge.

I forhold til mere tydelig præsentation af løsninger nævner FB, at der burde være meget tydeligere muligheder for at genbruge indendørs. Enhver skole – og helst hver klasse! - burde have tydeligt markerede batteri – papir & pap og jern & metal sorteringskasser. Børnenes fysiske rammer skal følge vores budskaber. De skal have mulighed for nemt at omsætte deres nye viden i deres egen dagligdag og for eksempel sortere mere.

Det er også vigtigt at børn bevidstgøres om, at det skrald, som skraldebilen kommer og henter rent faktisk sorteres og at bilen indeholder flere rum til de enkelte typer af affald. Det er en udbredt misforståelse blandt børn i denne alder, at alt skrald bliver blandet sammen enten i skraldebilerne eller senere så det hele havner i den samme bunke - enten på lossepladsen eller på forbrændingsanlægget.

Eigil Larsen, Cand. Pæd. i biologi, Friluftsrådet

Eigil Larsen er nyansat i Friluftsrådet, og har tidligere arbejdet 7 år som faglig konsulent i biologi for Undervisningsministeriet. Han stor erfaring med tilrettelæggelse af miljøundervisning til børn, herunder diverse kampagner og konkurrencer. Eigil Larsen har været involveret MUVIN-projektet (Miljøundervisning til Norden) og er pt. beskæftiget med at få udbredt Grønt Flag/Grøn Skole projektet.

Eigil Larsens viden er, qua hans erfaring med tilrettelæggelse af miljøundervisning, pædagogisk orienteret. Han er overordnet set tilfreds med de danske skolars indsats på miljøområdet, da danske skoler er kendt som værende meget miljøbevidste. Ikke mindst siden Folkeskoleloven anno 1994 besluttede, at integrere miljø i alle fag.

Gør kampagner (tvær-)faglige

Der er rift om folkeskoleeleverne, og kampagnerne hober sig op, ikke mindst på miljø – og sundhedsområdet. I forhold til at fænge lærerne, er det derfor vigtigt ikke bare at komme med endnu en ugekampagne, der lokker med konkurrencer og gaver (som 12-årige generelt er meget fikserede på!), men at lægge stor vægt på det faglige indhold. Derudover er det en god idé at gøre en sådan kampagne tværfaglig. EL betragter problematikken omkring affald som bl.a. et æstetisk problem, og betragter det derfor som en mulighed for at lægge en æstetisk vinkel på skrald og affald, fx ved at beskæftige sig med emnet i sløjd og billedkunst. Det er altså ikke kun det intellektuelle/kognitive, men også det praktiske/æstetiske, der skal sætte gang i elevernes fantasi og visioner. EL henviser til en idé af ældre dato fra Søren Breiting/DPU om at lade elever dele indpakke bolcher ud til folk på gaden for derefter at lave statistik over hvor folk gør af slikpapiret – sjov, konkret idé...!

5. klasse elevernes spirende samfundsengagement og grundlæggelse af værdier er en vigtig ressource. EL tillægger 5. klasses elever stor betydning for grundlæggelse holdninger, fx ift. affaldsproduktion – og håndtering. De holdninger og adfærdsmønstre, der grundlægges i denne alder er dem, de vil følge resten af livet – det er beredskab til fremtiden. EL betragter derfor formidlingen af vigtige miljøspørgsmål til børn som et vigtigt led i børnenes demokratiske udvikling.

Byg på elevernes engagement

EL ser et grundlæggende problem i, at miljøundervisning – og projekter ofte bygger på lærerens dagsorden frem for på elevernes engagement. Det er problematisk i og med at netop elever i 5. klasse rummer en stor kilde af engagement og nysgerrighed over for omverdenen – og gerne de lidt større sammenhænge. Børn i denne aldersklasse er begyndt at betragte sig selv som del af af samfundet, og kan og vil gerne forsøge at overskue de større sammenhænge, fx hvordan de mere administrative og politiske processer foregår. At blive inddraget i sådanne processer får dem til at føle, at de bliver taget alvorligt. Ift. indlæring af miljø, herunder affald, mener EL derfor at det er relevant at sætte eleverne ind i hvordan samfundet er indrettet - hvordan får man en beslutning vedtaget politisk, hvem skal man tale med, hvilke argumenter skal man bruge osv. (Eksempel: Børn fra Ålborg søgte

kommunen om tilladelse til at bygge svømmehal. Fik afslag, men var alligevel stor succes).

Pas på med ikke at udløse frygt

Udover at børn i 12-årsalderen er begyndt at interessere sig for de samfundsmæssige og politiske processer, er det også i denne periode, at de får grundlagt deres menneskelige værdier og visioner. Det er vigtigt at have in mente som underviser/kampagnetilrettelægger.

Scenarier som "Kan vi tillade os at efterlade miljøet sådan her til vores børn og børnebørn?" er effektive at bruge i denne aldersklasse, fordi det berører denne spirende bevidsthed. Det er dog vigtigt samtidig at huske på, at eleverne i 5. klasse er i en følsom alder, hvor de større spørgsmål og sammenhænge endnu ikke er kommet i proportion. Et udsagn som "Måske er ozonlaget væk om 10 år" kan fx udløse en irrationel frygt.

I forhold til en affaldskampagne mener EL, at 5. klasse elever er for gamle til udelukkende at tage udgangspunkt i sig selv ("Hvad ville du gøre hvis du stod ved siden af en skraldespand med din Marsbar...?!) De vil hellere stilles over for at skulle tage stilling til hvad man som samfund fx skal stille op med al den emballage-skrald vi producerer – igen på makroniveau.

Påvirkning ift. ansvarlig håndtering af skrald: skole vs. forældre

Det er forældrenes/familiens vaner, der er afgørende for barnets forhold til affald. Præcis ligesom med alle andre vaner – mad, penge, husholdning... Det er dog ikke EL's umiddelbare indtryk, at forældre generelt er særlig disciplinerede ift. at opdrage deres børn til ansvarlig håndtering af skrald. Det er dog svært at danne sig et overblik over dette, og der er stor forskel på familierne - ikke mindst afhængigt af de forskellige sociale lag. Han mener at udviklingen (desværre) er blevet sådan, at det, som med så meget andet, er skolerne, der står for denne opdragelse. Men han betoner samtidig den effektive "dryppeffekt" miljøundervisningen har på forældrene når deres barn fx kommer hjem og får dem til at slukke for vand og lys efter at have hørt om energibesparelse i skolen. EL mener, at det er meget vigtigt at få forældrene mere direkte inddraget i børnenes affaldsvaner, da det stadig er her den allerstørste påvirkning finder sted.

Referencer:

Breiting, Søren: "Miljøundervisning i Udvikling". Uddannelseshæfte af ældre dato. Indeholder bl.a en oversigt over hvad børn synes er sjovt at beskæftige sig med når det gælder miljø.

Sebastian Klein, journalist på DR's Naturpatruljen

Sebastian Klein arbejder på 6. år som journalist på DR's TV-program "Naturpatruljen". Derudover laver han naturevents med børn, og har derfor bred erfaring med underholdning og formidling om natur til børn.

Naturpatruljens erklærede målgruppe er drenge mellem 3-7 år. Programmets store popularitet betyder dog, at den faktiske målgruppe er meget bredere. Ældre børn, helt op til 10 års alderen samt en del teenagere og voksne, ser

også Naturpatruljen. Derudover viser det sig, at det, stik mod hensigten, hovedsageligt er piger, der ser programmet.

12-årige som målgruppe: medievaner

SK betragter den 12årige målgruppe som værende meget differentieret og svær at fænge. Han underbygger argumentet med, at netop denne målgruppe i DR's Børne – og ungdomsafdeling er kendt som værende en gråzone, som det er meget svært at lave programmer til. Hvis han skal nævne nogle programmer, der fænger målgruppen nævner han "Trolspejlet", et film-og computerprogram for drenge, og musikprogrammet "Boogie" (begge DR) for piger. Det er desuden SK's erfaring at piger ser meget mere fjernsyn end drenge. Drenge i denne alder har nemlig svært ved at sidde stille længe ad gangen.

Formidling til børn – aktiver en følelse

Man må aldrig være belærende over for børn i denne aldersklasse. Det er SK's vigtigste grundregel ift. formidling af natur til børn. Så snart børnene får associationer til biologitimer og skolelærere står de af – de vil ikke undervises i deres fritid. Derudover betoner SK vigtigheden af at engagere børnene følelsesmæssigt. Formidlingen kan være såvel uhyggelig, farlig, sørgelig som sjov eller gakket, så længe det ikke er kedeligt – så mister de lynhurtigt koncentrationen. Dette indtryk bekræfter DR's såkaldte PIP undersøgelser (Picture In Picture) tydeligt. Også musik og sang såvel som konkurrencer er en sikker måde at engagere børn på. At vinde en konkurrence giver prestige og får børn til at føle sig betydningsfulde. En god præmie er her et must.

Målgruppens interesse i miljø og affald

Det er SK's erfaring at 12årige børn så snart de bliver engageret i – og forstår vigtigheden af! - en sag, bliver meget tændte. Naturpatruljen har beskæftiget sig med affald, og har erfaret at affald faktisk er noget, som børn kan forholde sig til. Der er noget dragende ved et stort, ulækkert affaldsbjerg. Naturpatruljen har desuden fået børn til at blive engageret i begrebet "skovsvin", som de går meget op i. Her er det igen humor, der er drivkraften. En anden interessant erfaring SK har gjort sig i forbindelse med børns engagement i affald/skovsvin er, at der helst skal være en synlig grund til at smide sit affald i skraldespanden. Det er fx effektivt at fortælle børn, at de ikke må smide kapsler i Fælledparken – for så kunne der komme en måge forbi, sluge den, få den galt i halsen og dø. En sådan tegn-årsag sammenhæng med et tydeligt offer taler til børnenes retfærdighedsfølelse, som i denne alder fylder meget.

Referencer:

Naturpatruljens eget, mobile show:

"Det Store Naturpatruljeshow" – 21.000 for 40 min.

"Doktor Pjuskebusk" (S. Klein solo) – 10.000 for 40 min.

Referater af interviews med 5. klasses elever

- Frederiksborg Amt: Søborg Privatskole
- Frederiksberg Kommune: Frederik Barfod Skole
- Københavns Kommune: Strandvejsskolen
- Københavns Amt: Billums Privatskole
- Københavns Amt: Sønderkærskolen
- Storstrøms Amt: Klosterbakke Skole
- Vestsjællands Amt: Bregninge-Bjergsted Skole
- Vestsjællands Amt: Kildemarksskolen
- Fyns Amt: Nymarksskolen
- Vejle Amt: Hornsyld Skole
- Århus Amt: Grønløkkeskolen
- Nordjyllands Amt: Hobro Friskole
- Ribe Amt: Grestedbro Skole
- Viborg Amt: Finderuphøj Skole
- Sønderjyllands Amt: Aller Friskole

Frederiksborg Amt: Søborg Privatskole, Søborg

Om affald generelt

Der er alt for meget henkastet affald rundt omkring. Eleverne beklager sig bl.a. over at skraldespandene på skolen altid er overfyldte - og at der ikke er nok af dem. Men det er slet ikke så slemt i Søborg og resten af Nordsjælland, som i København: *"Det er herreklamt at gå rundt i København. Der er bare skrald overalt!"*

Sortering vigtigt – men eleverne ved ikke helt hvorfor. Stort set alle eleverne sorterer deres affald – både batterier, papir og flasker. Det virker som om børnene forstår alvoren af at sortere. De ved at batterier og metaller er dårligt for miljøet, og at æbleskrog er nedbrydelige. Og børnene kommer med mange eksempler på deres familiers sorterings – genbrugsvaner – bl.a. genbruger hele klassen stort set deres plasticflasker. Alligevel kommer de til kort når de skal forklare bevæggrundene for sorteringen. Også henkastet affalds påvirkning af miljøet kender børnene ikke rigtig noget til. Da jeg spørger bliver der stille i klassen. "Sådan skal man bare gøre" argumentet er dominerende i denne klasse.

Affaldshåndtering: et spørgsmål om opdragelse

Klassen er enige om at ens måde at omgås affald er et spørgsmål om vaner og opdragelse: *"Man tænker jo bare ikke så meget over det. Man gør ligesom bare*

ens mor og far." Nogle af pigerne mener dog, at de er bedre end deres forældre, og kan nævne eksempler på nogle vaner, som de i hvert fald ikke har tænkt at tillægge sig: *"Min far smider tit skrald ud af vinduet når han kører bil. Det synes jeg er rigtig ulækkert! Det vil jeg aldrig gøre..."*

Teenagere og drenge de værste til at smide skrald

Der er bred enighed om at teenagere er de værste når det gælder om at smide affald: *"De er bare ligeglade. De drikker sig jo bare fulde og så tænker de jo ikke på sådan noget med skraldespande. Og så når de går med damen er det måske lidt sejt at smide papiret på gaden i stedet for at putte det i lommen..."* Der er en generel negativ stemning omkring de affaldskastende teenagere og ældre børn, men nogle af drengene kan godt sætte sig ind i at det ikke er så sejt at gå rundt med sit affald i lommen når man er ude med damen. På spørgsmålet om hvem der smider mest affald, drengene eller pigerne, råber alle pigerne højt: "Drengene!". Drengene siger ikke så meget. Nødtvungent indrømmer de at de rigtig nok kaster mere affald end pigerne. Et par stykker af dem forklarer at det faktisk er lidt sejt - selvom de godt ved det er forkert.

Svært at blande sig

Eleverne synes det er problematisk at blande sig når andre smider skrald. Man kan godt gøre det hvis det er en af ens bedste venner, men det er kun de allerfærreste, der kunne finde på at irettesætte en fremmed. *"Man kan jo ikke bare gå over til en man slat ikke kender og sige han skal smide sin bananskræl i skraldespanden...det gå bare ikke. Tænk hvis man fik tæv..."*

Synd for dyrene

Eleverne mener, at den ubetinget vigtigste grund til ikke at smide affald er, at dyrene kan komme til skade. Der er en af drengenes hund, der engang trådte på et glasskår, og han glemmer aldrig hvor ondt det gjorde på den. De andre børn har også historier om dyr, der er kommet til skade - eller forestillinger inde i hovedet om, hvad der kunne ske: *"Tænk hvis der kom et pindsvin og slugte et batteri, så ville den bare dø og så var der ikke noget at gøre. Mennesker kan i det mindste blive opereret."* Der er altså enighed om, at henkastet affald er synd for dyrene, og mere bare irriterende for mennesker. Og så er det grimt - men det er ikke noget klassen tænker så meget over til daglig - mest når de er i København.

Hvad kan man gøre?

Det nemmeste man kunne gøre til at forhindre henkastet affald er simpelthen at gøre det forbudt at smide skrald: *"Det skulle være ligesom at køre for stærkt. Hvis man smider noget skrald på gaden så får man en bøde."* foreslår en af pigerne. Det synes resten af klassen lyder logisk. Flere pantmuligheder er et andet forslag. Hvis man kunne få penge for at samle papir, dåser, plastikflasker mm. er klassen sikker på, at der ville ligge meget mindre skrald rundt omkring.

Om affald på gaden

"På en måde er affald hærværk – for man ødelægger jo gaden" siger en af pigerne. De andre giver hende ret. Alle er imod, at der bliver smidt affald på gaden, men langt fleste indrømmer at de selv kommer til det ind imellem. På spørgsmålet om hvorfor de gør det, svarer et par stykker af pigerne, at det simpelthen er for ulækkert at gå rundt med fedtet slikpapir og tyggegummi i hænderne eller lommerne. En af drengene siger: *"Altså, hvis der allerede ligger skrald på gaden, så tænker man bare ikke så meget over det."* En anden dreng siger: *"Jeg tænker ikke så meget over affaldet sådan. Det er ikke mit problem. Det er naturens – så må der bare komme en vind og tage det væk!"* En af klassekammeraterne giver ham ret: *"Jeg ligeglad, bare der ikke sker noget med min computer!"*

Bortset fra et par enkelte elever, svarer alle, at de ikke kunne finde på at samle skrald op, som de kom forbi: *"Ad nej! Der kunne jeg ikke finde på. Tænk at samle et papir op med bussemænd! Eller sådan noget klamt madpapir med leverpostej med remoulade!"* Eleverne er enige om det er teenagere og misbrugere, der er de værste smide skrald. Nogle af drengene siger, at det nok er fordi de synes det er sejt at bryde reglerne. *"For nogle kan det måske godt være lidt dengset at bruge skraldespanden!"*

Geografiske forskelle

Nogle af eleverne har været ude at rejse steder med enorme mængder henkastet affald – fx Athen. Det virker som om synet og lugten af affaldsbjergene virkelig har chokeret dem, og derefter synes de pludselig København virker ganske ren. På det nationale plan er klassen enige om, at der generelt er meget pænere og renere på Frederiksberg end i andre dele af København – særligt på Vesterbro: *"Der er alle mulige hashjunkies og sådanne nogle. De smider helt vildt meget skrald."* - *"Ja, København er bare en stor skraldespand!"* medgiver en af de andre drenge ham. En af pigerne har en teori om, at affald på gaden er et byproblem. Man smider ikke affald når man er på landet - for der er ikke så mange kiosker. Hendes familie har selv et sommerhus ude på landet, og hun fortæller, at nogle af naboerne kører rundt i bil og samler skrald hver aften for at holde området rent. Det synes hun er godt. Alle kan nikke genkendende til, at man gerne vil have, at der er pænt, der hvor man bor – lige meget om det er på landet eller i byen: *"Det er jo ikke så fedt at der bare er skrald over det hele hvis der kommer gæster!"*

Hvad kan man gøre?

"I Madrid bliver gaderne spulet hver aften, det synes jeg er en rigtig god idé!" siger en af drengene. Klassen giver ham ret – det lyder som en god idé! Flere skraldemænd er et andet forslag. En pige fortæller, at man i South Carolina/USA får kæmpe bøder for at smide skrald på gaden. Bødesystemet mener hun ville være den mest effektive måde at forhindre danskerne i at svine gaderne til. Det er et par af drengene dog dybt uenige i: *"Det hjælper ikke – når noget er forbudt, så gør man det bare mere – ligesom graffiti!"* Transportable askebægre er et andet forslag: *"Det ville være smart at have sådanne nogle askebægre man kunne have med sig overalt. Så kunne det være der ikke ville være 100.000 skod i hver rist."*

Om at smide skrald på gaden

Klassen indrømmer, at de ikke ligefrem er de bedste til ikke at smide skrald på gaden, men det irriterer dem alligevel, at der er så meget skrald på gaderne. Det paradoks kan godt undre dem selv lidt: *"Ja men det kan bare gå ret stærkt lige pludselig, ikke? Hvis der først ligger noget skrald på gaden, så er det på en eller anden måde mere ok at der kommer lidt mere..."* Eleverne kan sagtens se at det er dumt, men de tænker ikke så meget over det til daglig. Der er næsten ingen i klassen, der kunne finde på at samle skrald op: *"Det er for klamt...og det kan også være farligt med alle bakterierne. Man kan få alle mulige sygdomme."* *"Man kan få aids!"* er der en anden der råber. Der er heller ikke særlig mange i klassen, der kunne finde på at irettesætte en, de ser smide skrald på gaden: *"Det er lidt for meget synes jeg. Man skal også passe på med bare at skælde andre ud."* Det er dog lidt nemmere hvis det er ens venner er der enighed om - selvom det er lidt kikset og "pænpigeagtigt" at gøre. En af pigerne har dog en god idé til hvordan man kunne sige det: *"Man kunne bare sige - Du tabte vist lige noget..."*

Drenge og teenagere er de værste

Drengene er værre end pigerne til at smide skrald, det mener både piger og drenge. På spørgsmålet om hvorfor, svarer en af drengene: *"Det er måske bare ikke så sejt at gå helt vildt meget op i at finde skraldespanden."* Ifølge klassen er eleverne i 7. og 8. klasse langt de værste til at smide skrald. De er helt ligeglade. En anden gruppe der er slemme, er misbrugere, alkoholikere og junkies - men dem er der heldigvis ikke så mange af på Østerbro.

Meget forskel fra kvarter til kvarter

I det hele taget mener klassen, at der stor forskel på hvor meget skrald der er i de forskellige bydele: *"Det er helt vildt på Nørrebro - der er bare skrald overalt!"* Også Vesterbro står i elevernes bevidsthed som et kvarter med meget affald., hvorimod de ikke synes at der er specielt meget henkastet affald i deres egen bydel, Østerbro.

Hvad kan man gøre?

Klassens lærer har engang været ude at rejse, hvor hun så nogle sjove skraldespande, der var udformet som figurer. At indføre lignende sjove skraldespande i Danmark synes klassen ville være en god måde at få flere til at bruge skraldespande på. *"Man kunne fx have basketballnet over skraldespanden!"* er der en dreng, der foreslår. Udover sjovere skraldespande mener klassen at der er behov for flere skraldespande. De synes det er alt for tit man står med et fedtet ispapir i hånden og ingen skraldespand i sigte. Derudover ville det være en god idé at indføre bøder mener klassen. Og bøderne måtte gerne være dyre! Jo dyrere bøder, jo mindre affald. En anden idé kunne være pant for affald. Man kunne fx få tyve kroner for at indsamle en pose affald. Det synes hele klassen ville være en strålende idé som supplement til lommepengene.

Om at smide affald på gaden

Ca. halvdelen af klassen indrømmer, at de godt kan finde på at smide skrald på gaden – skrald betegnet som de ting, eleverne i princippet godt ved, at de ikke skal smide. Æbleskrog, bananskræller og ispinde smider de alle sammen, for det ved de godt er nedbrydeligt. Eleverne vil ikke betegne sig selv som ligeglade – men det er ulækkert at have skrald i lommen, så fedtet ispapir og andre ulækre ting kan godt havne på gaden: *"Altså fx snotpapir ikke? Det er sgu da for klamt at rende rundt med i lommen...!"* Nogle af drengene går til spejder, hvor de har lært at værne om naturen. Det synes de har givet dem en rigtig god bevidsthed om ikke at smide affald på gaden – for det må man bare ikke som spejder! På spørgsmålet om hvem, der smider mest skrald, svarer de, at det er de ældre børn og teenagere ("de unge"): *"De går rundt og er fulde og går i byen og sådan noget og så smider de bare skrald over det hele."* En af spejderdrengene har engang sagt til nogle store drenge, der smed cigaretskod på gaden, at de skulle samle det op: *"...men så fik jeg dræberblikket!"* Han kunne dog godt finde på at gøre det igen, men ikke med alle – man skal passe på med de hårde drenge! Klassen mener at misbrugere, som fx alkoholikere og narkomaner, er de værste til at smide affald.

Man smider ikke affald der hvor man bor

Næsten ingen af eleverne smider affald der, hvor de bor. Og der er flere grunde til: For det første vil de gerne have, at der er rent og pænt i deres kvarter. For det andet kender de områderne, hvor de bor så godt, at de ved hvor skraldespandene er. I mere ukendte omgivelser skal de nogle gange gå alt for langt med det ulækre skrald, fordi de ikke ved, hvor de skal gøre af det. Derfor ender det oftere i busken eller på fortovet end i de vante omgivelser.

Grønt Flag/Grøn Skole

Klassen sorterer deres affald fordi de er med i Grønt Flag/Grøn Skole projektet. Derfor har de fire spande til hhv. sølvpapir, papir, madrester og plastik. Det fungerer godt, og klassen er meget tilfredse med ordningen: *"Det bedste ved det er, at skraldet ikke lugter på samme måde når man sorterer det!"* En anden grund til, at klassen er tilfredse med ordningen er, at skolen får penge for at sortere affaldet. Pengene går ikke direkte til klassekassen, men gør dog, at klassen hver fjerde år kan komme på en udflugt til Norge – og det er de selvfølgelig glade for. På spørgsmålet om sorteringsordningen bevirker, at de også får lyst til at sortere derhjemme, svarer eleverne lidt undvigende. Det ved de ikke rigtig: *"Lidt måske/øh...næ...tja..."* osv. Eleverne synes ikke det er særlig sejt at være Grøn Skole – som en af drengene siger: *"Altså, det er jo ikke specielt sejt. Det er i hvert fald ikke noget at blære sig med synes jeg ikke..."*

Henkastet affalds konsekvenser for miljøet

På spørgsmålet om hvilken effekt henkastet affald har på miljøet, svarer hele klassen "FORURENING!". Det er (som i de fleste andre klasser!) et ord eleverne har stiftet bekendtskab med, og godt kan lide at bruge. Derimod ved de ikke rigtig hvad ordet egentlig indebærer, når man spørger mere ind. Som i de andre klasser er grundvandsforurening, ozonlaget og bilernes forurening de miljøproblematikker, de har hørt (og set) mest om – fx på Discovery og i TV-Avisen. Affald har de svært ved at koble nogle miljøkonsekvenser på –

der kom dog bud som: *"Altså affald forsvinder jo ikke, og så ryger giften jo ned i jorden."*

Træt af skræmmende fremtidsscenarioer

Efter en alvorlig snak om ozonlag, bilos, udslettelse af regnskoven osv. siger en af drengene: *"Jeg bliver så træt af at høre om alle de forfærdelige ting der sker om 100 år og 1000 år – man hører om det hele tiden!"* Resten af klassen giver ham ret. Når de tænker nærmere over det, orker de ikke at høre om alle de deprimerende ting, der kan ske en gang ude i fremtiden.

Hvad kan man gøre?

Flere skraldespande! Det er klassens overordnede bud. De synes ikke, at der er nok skraldespande i Lyngby, og dem der er, bliver ikke tømt tit nok. En anden måde at få folk til at holde op med at smide affald på gaden kunne være at give bøder. Efter en længere diskussion, bliver klassen enige om, at 200 kr. ville være en rimelig bødepris. En af pigerne har et andet bud: *"Jeg synes man skulle få dem i TV-Avisen til at sige, at fra nu af er det forbudt at smide skrald!"*

Københavns Amt: Sønderkærskolen, Hvidovre

Meget henkastet affald i København

Eleverne i 5A på Sønderkærskolen mener, at der er alt for meget skrald i Hvidovre/København, men de fleste af dem tænker ikke så meget over det til daglig: *"Man er vel vant til det sådan... Og i forhold til andre steder – fx Gran Canaria, så er det ikke så slemt!"* Men selvom de ikke tænker så meget over det, synes både drenge og piger alligevel, at det ærgerligt med alt det skrald i bybilledet.

En af klassens gennemgående pointer er, at det faktisk er endnu værre, at der er affald ude i *"den rigtige natur"* – fx i parkerne, ved strandene eller i skoven. Alle deres eksempler på hvor ærgerligt det er, at folk smider så meget skrald, stammer således herfra.

Det virker som om eleverne tager det som en ærgerlig selvfølge, at der er skrald i byen. De bliver imidlertid meget forargede, når der er skrald på de naturskønne områder.

God viden om sortering/affaldets cyklus

Klassen har engang haft et tema om affald, men det er over et år siden, så der er ikke rigtig nogen af dem, der kan huske det. Alligevel har de en forholdsvis god viden om affald. Fx ved klassen, i store træk, godt hvilke typer af affald, der kan nedbrydes, og hvilke der ikke kan. Fx er alle helt klar over, at batterier og elektroniske genstande som fx mobiltelefoner ikke må smides i naturen: *"Der er sådan noget flydende farligt noget inde i batterier, der løber ned i jorden og så bliver jorden forgiftet!"* Klassen ved også godt, at affaldet, der bliver kørt væk i skraldebilerne, kommer forskellige steder hen og enten bliver genbrugt eller brændt. Nogle af dem har været ude og se forbrændingsanlæg, som de synes var meget fascinerende. Særligt drengene virker meget interesserede i

affald. En af dem så meget, at han har besluttet, at han vil være skraldemand når han bliver stor.

Det er en refleks

På trods af klassens viden om affald, erkender de blankt, at de ikke selv er særligt gode til at ramme skraldespanden. På spørgsmålet om hvor mange, der selv smider skrald på gaden svarer over halvdelen, at det gør de jævnligt. De ved egentlig ikke helt hvorfor – som fx denne pige: *"Jeg ved egentlig ikke hvorfor jeg gør det... det er vel bare en refleks."* De andre nikker genkendende. Og de er enige om, at der i forvejen er så meget affald i byen, at det nok ikke gør den allerstørste forskel om der ligger et papir mere eller mindre.

Forældres påvirkning

Jeg spørger dem, om deres forældre har fortalt dem om hvordan man håndterer affald. Halvdelen svarer positivt, den anden halvdel negativt. Nogle af deres forældre smider selv skrald, og så kommer de automatisk til selv at gøre det. Og så er der dem, der venter til mor og far er ude af syne: *"Jeg smider aldrig skrald når min far er der, så bliver han vildt sur. Så jeg venter til når han ikke er der"*

Dominoeffekt

Eleverne erkender, at der er en vis dominoeffekt i forhold til at smide skrald på gaden: *"Altså hvis man går sammen med sin veninde og lige har spist en is, og hun smider sit fedtede papir på gaden, så gider man jo ikke selv gå rundt med det i lommen, vel?"* I det hele taget er eleverne i 5A ikke så vilde med at gå rundt med fedtet papir i deres lommer. Som en af drengene formulerer det: *"Det er vildt klamt at gå rundt med sådan noget ulækkert papir i lommen. Så bliver ens nøgler og penge helt fedtede, det gider jeg altså ikke...!"* En af pigerne nikker engageret – hun har en gang prøvet ikke at kunne låse sig ind i lejligheden fordi hendes nøgle var klistret ind i tyggegummi. Siden dengang har hun ikke brugt sine lommer til den slags!

Det er farligt – både for mennesker og dyr

Det æstetiske aspekt ift. henkastet affald i bybilledet fylder, som før skrevet, ikke så meget i klassens bevidsthed. Dog er de rørende enige om, at det ville være godt, hvis der var flere skraldespande i byen. Klassen mener derimod, at den bedste grund til ikke at smide skrald er, at det kan være farligt, både for mennesker og for dyr: *"Jeg var engang ude at svømme, og så så jeg en pige, der havde trådt på et glasskår. Hun havde blod over hele foden, det var virkelig klamt. Jeg synes det er for meget at folk smider flasker på stranden!"* Ved sådanne historier bliver elevernes indignation vakt, og der kommer en masse historier frem om hvordan enten de selv, deres familie eller husdyr er kommet til skade med glasskår, dåser mm.

Storstrøms Amt: Klosterbakke Skolen, Præstø

Om affalds konsekvenser

Klassen er meget engageret i diskussionen omkring affald, og fortæller stolt om hvor gode de og deres familier er til at sortere og genbruge. De fortæller

også om den lokale genbrugsstation i Præstø, som stort set alle eleverne kender og bruger. Både drenge og piger er enige om, at drenge er værre til at kaste affald end pigerne, fordi det ikke er så sejt at have skrald i lommerne, men alt i alt vil de betegne sig selv som ansvarsfulde ift. affaldshåndtering.

Dyrenes velfærd er det vigtigste

Eleverne på Klosterbakke Skole ved ikke rigtig hvad henkastet affald har af konsekvenser for miljøet. Der kommer nogle forsigtige bud, der alle er centreret omkring forurening af grundvandet, men eleverne bliver generelt meget tavse og usikre når snakken går på de miljømæssige konsekvenser. De er derimod ekstraordinært optagede af natur og dyrevelfærd. De forklarer det selv med, at det nok er fordi Præstø er sådan et naturskønt område, så går man mere op i den slags end folk, der ikke kender naturen: *"Folk der bor i København kender ikke rigtig naturen fordi der ikke er natur i København og så er det ligesom noget andet at smide affald!"*

Da snakken falder på affalds konsekvenser for dyrene, farer børnene op af stolene. Det er noget, der virkelig optager dem, og de mener at menneskers sikkerhed og det æstetiske indtryk slet ikke er lige så vigtigt som dyr, der ender som ofre for henkastet skrald: *"De kan jo ikke gøre noget...de er ofre"* Men hvorfor er dyrenes velfærd så vigtig for os som mennesker? Det har en af drengene et klart svar på: *"Vi kan ikke overleve uden dyrene. Vi kan ikke klare os uden kød – og hvis dyrene uddør, fordi der er så meget skrald og giftige ting alle vegne, ja, så dør vi mennesker også til sidst."* Eleverne har nogle meget detaljerede og velgennemtænkte tegn-årsagskæder i hovedet: *"Hvis nu der er en fisker, der smider en flaske i vandet og der stadig er noget øl tilbage i den, så kan det være, at der kommer en fisk og sluger øllet, og så bliver den forgiftet og så fanger fiskeren fisken og tager den med hjem til sin gravide kone og så kan det være at hun og barnet bliver syge!"* En af pigerne mener, at Dyrenes Beskyttelse skulle bruge mange flere penge på at fjerne affald fra naturen.

Skræmmende fremtidsforestillinger

I det hele taget er Klosterbakkeskolens elever meget reflekterede omkring for meget affalds konsekvenser for fremtiden: *"Hvis vi bliver ved med at smide skrald som vi gør nu er der en dag ikke plads til det. Og så ender det med at udslette menneskearten."* Og der er flere skræmmende fremtidsscenarioer fra eleverne: *"Om 3000 år kan det være at vi ender som røgbyer ligesom i Kina. Der kommer til at komme en masse nye sygdomme som menneskene får pga. forurening!"* En anden fortæller om hvor livsfarligt det er at ryge i skovene – det kan forårsage store skovbrande der ødelægger naturen. Eleverne fortæller, at de har deres fremtidsforestillinger fra film (fx "The Tribe") og Discovery Channel.

Hvad kan man gøre?

For det første skal der flere skraldespande op – og især i skovene. Derudover mener eleverne at det ville være en god idé at skrive på skraldespandene, at forurening kan dræbe dyr: *"Der kan stå et eller andet med, at hvis du er et skovsvin er du også dyremorder!"* Nogle elever foreslår, at man sætter billeder op på skraldespandene, med dyr der er blevet ofre for henkastet affald - fx en ræv med et glasskår i foden. Der måtte også gerne være andre forklaringer på skraldespandene på hvorfor det ikke er godt at smide affald. Det tror eleverne

ville hjælpe meget. På det mere generelle plan mener de, at der i det hele taget gerne måtte være mere information (fx i medierne) om hvilke miljømæssige konsekvenser det egentlig har at kaste affald. Og de er enige om denne formidling skulle være visuel: *"Man forstår bare tingene meget bedre når man ser dem."* forklarer en af pigerne.

Vestsjællands Amt: Bregninge-Bjergsted Skole, Jyderup (Grønt Flag)

Om at smide skrald

Affald på gaden er rigtig irriterende, det er klassen enige om. Alligevel indrømmer ca. halvdelen af eleverne, at de nogle gange smider skrald. Men det er mest i buskene og steder, hvor det ikke er så tydeligt – så gør det ikke så meget. Klassen er også helt klar over, hvad der er nedbrydeligt og hvad der ikke er. Fx synes alle, at det er helt ok at smide frugtrester – og at sølvpapir er det værste man kan smide. En af drengene spørger på et tidspunkt: *"Må man egentlig smide papir?"*, hvorefter deres lærer fortæller dem om de forskellige måder at fremstille papir på – og om Svanemærket. Da de ser Svanemærket nikker de genkendende – det kender de fleste godt.

Det, der forargrer eleverne mest er, at folk kan finde på at smide skrald i skoven: *"Det er bare for meget hvis man skal på udflugt eller til fødselsdag i skoven og så er der bare ulækkert skrald over det hele!"* I det hele taget handler affaldsdiskussionen meget om hvor ULÆKKERT skrald egentlig er. Hundelorte er topscoreren i denne kategori. Eleverne er enige om, at der er alt for mange hundelorte i området, og at hundeejere er alt for dårlige til at tage poser med, når de er ude og lufte deres hunde.

Det er synd for dyrene

Den bedste grund til ikke at smide affald er, at det er farligt for dyrene, det er alle i klassen enige om. De fleste har historier om dyr, der er kommet galt af sted med henkastet affald. En af drengenes far har fx en kyllingefarm, hvor der nogle gange er nogle, der smider affaldsposer og andre større affaldsting – bl.a. jerngitre. Det har medført, at kyllingerne nogle gange er blevet kvalt i affaldet, eller er kommet i klemme i jerngitrene. En anden dreng har engang set en død mus i en gammel colaflaske. Det var simpelthen for synd og ulækkert – så nu smider han i hvert fald andre plasticflasker i naturen!

Man må kende naturen for at få lyst til at værne om den

Nogle af pigerne er med i en naturklub, hvor de nogle gange er ude og samle affald med handsker på. På disse ture finder de nogle meget mærkelige ting, som folk har smidt ud – fx gamle sko, handsker, jernplader og gamle cykler. De ved godt hvor dårligt det er for naturen, og kan slet ikke forstå, at folk kan finde på det. En af pigerne ved dog godt, hvorfor folk gør det: *"Det er fordi de ikke kender naturen, så er man på en eller anden måde ligeglad"*. Det er klassen helt enige om. Der er en, der mener, at københavnere er slemme til at smide affald, fordi der ingen natur er i København. Der er engang en af drengene, der engang på en tur til København så en mand smide to skraldeposer ud af et vindue! Eleverne synes at det ville være en rigtig god idé, hvis københavnere kom lidt mere ud af byen en gang i mellem – så kunne det være, at der var mindre affald på gaderne.

Hvad kan man gøre?

Udover flere skraldespande (som næsten alle andre klasser også har nævnt) er bøder vejen frem til renere gader, det er alle enige om! Et konkret forslag til bødeuddelingen lyder således: *"Der skulle være sådan nogle miljøbetjente i grønne uniformer, der gik rundt og uddelte bøder når der var nogen, der smed skrald på gaden. Jeg synes halvtreds kroner ville være passende."* Under den længere snak om hundelorte, kom der også mange forslag frem til, hvordan man kunne forhindre disse: *"Der skulle være nogle automater, hvor man kunne trække poser. Så ville det ikke gøre så meget hvis man havde glemt en pose derhjemme!"*. I den mere absurd-kreative afdeling var et par drenge meget optagede af tanken om at opfinde en pose, man kunne sætte fast på hundens bagdel, som man så kunne tømme når man kom hjem fra at lufte hunden (...de overvejer kraftigt at tage patent på idéen – bare vent!)

Vestsjællands Amt: Kildemarksskolen, Næstved (Grønt Flag)

Affald på gaden er ulækkert

Klassen er helt enige om, at affald er grimt og ulækkert at se på. Særligt pigerne er meget fokuserede på, hvor meget affald lugter og bliver helt forvrængede i ansigterne, når de tænker på det. Det, der er mest af i gadebilledet er slik – og ispapir, men halvtømte flasker, hundelorte og tyggegummi er det ulækreste der findes. Det er der bred enighed om. Alle i klassen mener, at der er alt for mange hundelorte i Næstved. De fatter ikke, at folk ikke tager en pose med, når de går tur med deres hund. Og så igen: *"Måske synes hundeejerne bare selv det er for klamt at tage hundelorten op med en plasticpose – og så er det nemmere at lade det ligge?"*

De fleste i klassen synes det er helt i orden at smide æbleskrog, for det nedbryder naturen selv. Der er en lille diskussion om hvorvidt det er ok at smide bananskræller, men de ender med at blive enige om det vist også er i orden.

Affald i ristene

Derudover er klassen forundret over hvor mange mærkelige, henkastede ting man kan finde rundt omkring – fx sko, strømper og legetøj. Nogle af eleverne har også lagt mærke til at folk smider affald i ristene langs vejene. En af pigerne har fx engang set et sjippetorv nede i en rist. Selvom klassen mener, at det er lidt dumt at smide ting ned i risterne synes de alligevel, at det er meget bedre end at smide det på gaden – nede i risterne kan man i det mindste ikke se affaldet!

Hvorfor smider folk affald?

Klassens overordnede svar på hvorfor folk smider affald er, at de simpelthen er for dovne til at vente på en skraldespand. Og fordi dem, der kaster affaldet synes det er ulækkert at putte deres fedtede is - og slikpapir i lommen. Det synes eleverne i 5C også – men de gør det som regel alligevel. I det hele taget synes de selv, at de er meget gode til ikke at smide affald. En af pigerne har en teori om, at dem, der kaster affald ikke kender naturen særlig godt: *"Hvis ham der kastede affald var sådan en der tit gik en tur og skoven og i parken og sådan*

noget så tror jeg ikke han ville smide sit papir i naturen.” Der er stor opbakning til dette synspunkt fra resten af klassen. Man må kende naturen for at have lyst til at værne om den.

Teenagere smider skrald for at være seje

Klassen - og klasselæreren! - er rørende enige om at de ældste børn på skolen, og særligt teenagerne er de værste til at smide affald. Faktisk er de rigtig rigtig slemme: *”De er lige før de har affaldsstier efter sig!”* på spørgsmålet om hvorfor de mon er så ligeglade med at smide affald svarer nogle af drengene at det nok er for at være seje.

Hvorfor skal man ikke smide affald?

På spørgsmålet om hvorfor de ikke smider affald lyder de allerførste, helt spontane, svar *”Fordi det må man ikke!”* Eleverne har svært ved at uddybe dette svar, men forklarer det med, at det bare er sådan det er – det er forkert at smide affald. Nogle af eleverne siger, at det har de lært af deres forældre – og at det bare er blevet helt normalt ikke at gøre det.

”Det ser da bare ikke pænt ud med sådan nogle klamme gamle slikposer og fedtet ispapir ud over det hele!” siger en af pigerne. De andre nikker og giver hende ret, men uddyber ikke rigtig synspunktet. Engagementet ift. det æstetiske er ikke så stort i 5C.

Det er farligt – og mest for dyrene

Når snakken falder på, at skrald rent faktisk også kan være farligt – fordi man bl.a. kan skære sig på glasskår osv. er eleverne meget tændte og har mange historier om de gange, de har trådt på glasskår i forskellige sammenhænge. Og hvor irriterende det er når ens cykel punkterer fordi der ligger glasskår på gaden! Eleverne drejer dog lynhurtigt diskussionen over på henkastet affalds skadelige effekt på dyr. Det synes de næsten alle sammen er det værste ved affald og den bedste grund til ikke at smide affald: *”Altså dyr er jo uskyldige ikke? De kan jo ikke gøre noget ved det. Og grunden til at det er værre for dyr end for mennesker er at dyrene ligesom er ude i naturen hele tiden. Vi er der jo kun nogle gange ikke?”* Der er mange ivrige bud på, hvordan henkastet affald kan skade dyrene: Fra *”Hvis der fx ligger en coladåse så kan der komme en mus ind i den, og så kan den ikke komme ud!”* til *”Det kan altså også sagtens ske at en hund eller et pindsvin får hovedet ind i en plasticpose og bliver kvalt!”*

Konsekvenser for miljøet...øh....

Eleverne ved godt, at det ikke er godt for miljøet at kaste affald, men ikke helt hvorfor. De kender ordet forurening, og bruger det meget. Men selve ordet forurening synes de også er lidt abstrakt. Der kommer dog et par forsigtige, prøvende bud: *”Er det ikke sådan noget med at hvis man smider sådan noget med giftige stoffer altså fx en giftig bananskræl så kan der ikke vokse nye ting op?!”* Nogle af eleverne har også hørt om grundvand og ved at man skal passe på ikke at forurene det.

Hvordan kan man forhindre henkastet affald?

Klassen er fuld af gode forslag når det gælder løsningsforslag til at hindre henkastet affald. Forslagene spænder fra de lidt vilde: *”Man kunne bare sætte kameraer op langs fortovene, og så når der er en der smider noget så tager kameraet*

et billede og så skal man betale en bøde!” eller ”Man skulle have huller i fortovene i stedet for skraldespande. Det er meget nemmere og ikke lige så grimt som skraldespande.” til de mere seriøse:

Flere skraldespande

Klassen er helt enige om, at der er alt for få skraldespande rundt omkring – og dem der er, er næsten altid overfyldte, særligt om sommeren. Der skulle altså være mange flere skraldespande – og særligt i skovene: *”Det er for dårligt at der næsten ikke er nogen skraldespande i skoven. Min mor tager altid poser med når vi er i skoven som vi kan putte vores skrald i – men det ville da være bedre hvis der var skraldespande!”* Nogle af drengene foreslår desuden at skraldespandene altid skulle være forsynet med ordet ”TAK”, ligesom i BonBon land og på McDonald’s: *”Når der står ”tak” på skraldespanden får man meget mere lyst til at smide skrald i den. Så er det som om man får ros for at bruge den!”* En af pigerne foreslår desuden, at der burde være skilte langs fortovene, der fortalte hvor langt man var fra den nærmeste skraldespand.

Hvad kan man gøre?

”Hvis nu man betalte tre kr. i stedet for to kr. for en slikpind, og så fik en krone tilbage når man afleverede papiret og pinden, så tror jeg aldrig der var nogen, der gad smide deres slikpapir!” Resten af klassen er helt enige. Der er mange af dem, der samler på flasker, og ville synes det var fedt hvis man også kunne tjene penge på slik – og ispapir. Tre af drengene i klassen hviker sammen og bliver enige om endnu et løsningsforslag: en gratis cd-rom om skrald. Cd’en skulle ligge rundt omkring i kioskerne og butikkerne og skulle handle om hvad der sker med naturen og dyrene når man smider skrald. Drengene sammenligner cd-romen lidt med rygestop cd’er. En konkret idé til hvad der kunne være på cd’en er en rapsang, der fortæller at det ikke er fedt at smide affald *”Altså så noget ...Yo der amigos...stop der der skraldpis der ...øh...eller sådan noget, du ved...!”*

Fyns Amt: Nymarksskolen, Rynkeby

Om affald generelt

Eleverne i de to 5.klasser har primært kommentarer til affaldet på skolen. Børnene har lagt mærke til, at madpapir og mælkekartoner ofte ligger ved siden af skraldespandene. Udenfor skolen er det hovedsageligt ølflasker, øldåser og affald efter fastfood, der præger observationerne omkring affald. Eleverne er godt klar over forskellen på at smide biologisk nedbrydeligt affald i forhold til ikke nedbrydeligt affald. Der er affaldssortering i klassen og de fleste børn sorterer affald derhjemme - dog er de ikke helt klar over hvorfor det er vigtigt at sortere affald. Affald forbindes med forurening, men der er ikke kendskab til hvorfor eller hvordan det forurener. Desuden beskrives affald som klamt og grimt - dog er der enkelte elver, der ikke synes det gør så meget.

Hvorfor smides der affald?

Der er generel enighed om, at affald er ulækkert og irriterende. Affald er noget, man vil skille sig af med: *”Affald er sådan noget klamt noget”*. Dovenskab nævnes som den væsentligste årsag til at meget affald lander uden for

skraldespanden. *"Der ligger altid noget i forvejen - og så tænker man måske også, at det ikke gør så meget hvis det bare ligger lige ved siden af."* og *"...der kommer vel nogen og samler det op"*. Enkelte børn nævner også, at forklaringerne til affaldssorteringen i klassen kan misforstås, men generelt mener eleverne at papirsorteringen i klasserne fungerer udmærket.

Det er synd for dyrene

Spørges der til konsekvenser af affald fokuserer børnene på dyr. *"Det er synd for dyrene, hvis de får papir galt i halsen."*

De unge sviner

Der er enighed blandt børnene om, at de store elever sviner mere end dem i 5. klasse. De mener ikke selv de begynder at svine når de bliver større: *"De store er tit fulde, det er nok derfor de smider flasker og sådan noget"* og *"Det er dem på 18 år der sviner, men bare ikke min storesøster."*

Ingen undervisning om miljø og affald

"Vi har ikke lige haft om affald." - *"Det er ikke noget vi har talt så meget om."* *"Det er alligevel også kedeligt."* Der er heller ikke mange børn, der referer det som vigtigt emne blandt dem selv og deres venner eller derhjemme hos deres forældre.

Sæt pant på affald

Eleverne mener ikke, at affald er et stort problem på deres skole. de har helt nye lokaler og der er massere af skraldespande *"Det ser pænt nok ud"*. Der er imidlertid udbredt enighed om, at det er en god ide at sætte pant på affald, på sammen måde som det er tilfældet med ølflasker. Der er opbakning omkring tanken om at tjene penge på affald: *"Jeg har engang fundet flasker på vej til skole - så tjente jeg penge. Altså ikke så mange, men det var da fint."*

Vejle Amt: Hornsyld Skole, Honsyld (Grønt Flag)

Om affald generelt

Flere af børnene har fortællinger hjemmefra, hvor deres forældre har sagt til andre, at de burde samle op efter sig. De mener, at dette er forbilledligt – noget man burde gøre oftere. Der er flere børn, der beskriver at have set bilister smide ting ud fra vinduet, enkelte siger, at de selv eller deres familie gør det: *"Min far smider affald ud af vinduet fordi min mor ikke gider tømme askebægeret. Og fordi det lugter."* Folk der går til koncert sviner meget. Flere af børnene har oplevet, at der til musikarrangementer er voksne, der sviner meget. Øldåser og emballage bliver smidt overalt. Flere har tjent penge på at hjælpe med oprydning før og efter koncert.

Affald i naturen er ulækkert og irriterende

"Det er bare dårligt". Der er en klar bevidsthed om, at affald er negativt og forkert at efterlade i naturen. Der er imidlertid ikke umiddelbart forklaringer på eller forståelse af hvorfor det er så dårligt. Ligeledes ved eleverne, at det er positivt at genbruge og sortere affald. At affald er ulækkert og irriterende er

én ting, en anden er at det beskrives som farligt. Man kan skære sig på glas og måske falde i ispapir. Flere gør opmærksom på at det er farligt for dyrene. Rådyr og hunde kan komme til at sluge papir eller skære sig på glas. En enkelt nævner, at affald er farligt for miljøer, men ved ikke hvorfor.

Det er de unge og de voksne der sviner mest

Eleverne fra overbygningen anklages for at sviner mest: "*De smider bare ting – de er ligeglade*" og "*De er ikke ligefrem sådan nogen som gemmer det i lommen*".

Grøn grundlov

På skolen arbejdes der meget med affaldsproblematik og miljø i det hele taget. Som følge heraf, beskriver eleverne hvordan det er indskrevet i skolens grundlov, at man skal passe på hinanden og hinandens ting. Herunder oplistes affald som et punkt, der tjener til at passe på lokaler og skoleområde. Som del af Grønt Flag/Grøn Skole projektet arbejder alle elever med en relateret problemstilling. 5. klasse har ansvaret for flaskesortering.

Flaskesorteringen giver ganske få pantpenge til klassekassen. Eleverne er meget engagerede i deres flaskeprojekt og fortæller indgående om opgaver og funktioner, men kan ikke forklare hvorfor det er vigtigt eller hvorfor de tror lærerne på skolen går så meget op i miljø. De kan imidlertid huske flere forløb, hvor undervisningen har handlet om noget med miljø. En enkelt gang har de været ved en nærliggende sø og samlet affald: "*Det var vel fordi...så lærte vi det til en anden gang.*"

Århus Amt: Grønløkkeskolen, Århus (Grønt Flag)

Børnene på Grønløkke Skole er meget opmærksomme på affald på deres skole og i deres lokalområde. Både på skolen og i lokalområdet er der meget fokus på miljø og dermed også affaldsproblematikken. Det beskrives, at alle i Århus skal sortere deres affald derhjemme. Der er imidlertid ingen, der kan forklare, hvorfor det forholder sig således.

Sortering på skolen

Hver klasse på skolen sorterer affald i tre kategorier. På skift kontrollerer og vurderer en klasse de andres klassers sortering ud fra et smiley-system. Eleverne er derfor meget opmærksomme på, hvor svært det indimellem er, at overholde og efterleve regler om sortering i praksis.

Affald er grimt og til fare for dyrene

Der er bred enighed om, at affald er grimt at se på. Flere mener ikke, at der er niveauer for hvornår det er grimt: "*Det er altid grimt at kigge på*". Eleverne ved godt, at det er forkert at smide affald fra sig og beskriver de værste konsekvenser ved for meget affald i naturen som at være til fare for dyrene. Der opstår lidt debat om hvorvidt dyr kan dø af at spise papir.

Vandforurening og ozonlag

Mange elever associerer affald med forurening - nærmere bestemt vandforurening og ødelæggelse af ozonlaget: *"Dyrene kan dø af det urene vand....og menneskerne selvfølgelig"*

Lidt skader vel ikke

Trods den generelle enighed om, at affald er grimt og det uacceptable i at smide det fra sig, mener flere, at skaden er begrænset, hvis man bare smider en lille smule affald.

Begrundelsen for indimellem at skille sig af med affald, hvor der ikke lige er en skraldespand er, at det er ulækkert at have i lommen. Specielt tanken om ispapir og tyggegummi i lommen vækker en del væmmelse. Dovenskab og ligegyldighed gives som andre forklaringer på, hvorfor det ikke altid er så let at gøre det, de egentlig godt er klar over er det rigtige - at smide det i skraldespanden. Imidlertid beskriver eleverne de ældre elever som langt større syndere end dem selv. *"De store smider flasker og cigaretter overalt."*

Man skal fjerne sit eget affald

Eleverne er enige om, at de ikke gider rydde op efter andre. Udsagnet: *"Dem der smider affald må selv samle det op"* - er holdningen der går igen blandt børnene. Det betragtes som ulækkert og klamt at samle affald op efter andre.

Hvad kan man gøre?

Børnene mener, at smiley-systemet er godt system man kunne anbefale til andre skoler. Selvom det ikke er hver gang 5.klasserne får de gode anmærkninger, men det går da fremad, mener de. Flere af børnene refererer til hvad deres forældre har gjort og sagt til andre og om andre om at smide affald: *"Vi så engang en pige der bare smed sit ispapir. Min mor sagde til hende, at hun skulle samle det op. Det er godt at sige det til andre. Måske man selv skulle gøre det."*

Nordjyllands Amt: Hobro Friskole, Hobro

Affald generelt

"Når man kører til Aalborg er der affald overalt". Børnene på Hobro Friskole mener dog ikke, at de har et problem med affald på deres skole, selvom der indimellem ligger ølflasker uden for. Men det er ikke de små der har lagt dem der. Børnene kender forskel på at smide organisk affald i forhold til ikke organisk. Affald beskrives som ulækkert, klamt, klistret og grimt at kigge på: *"Det er ikke dejligt at kigge på"*. Andre er ligeglade med hvordan det ser ud. De fleste referer til affaldssortering derhjemme: *"Hjemme hos os putter vi forskellige ting i forskellige bøtter."* Der er mange børn, der har set eller oplevet, at der smides affald ud fra biler. Specielt er det observeret ved indkørslen til Aalborg som betegnes som *"meget beskidt"*.

De store sviner mere

Der er bred enighed om, at det er de store eller de unge, der forurener og sviner." Næsten alle børnene har historier om unge de har set smide flasker eller cigaretter: *"Man er ung når man er 14 eller 18 år"*. De mener, at grunden skal findes i, at man bliver mere travl og doven når man bliver ældre. *"Man får meget travlt når man bliver større, så det er måske derfor man bliver nødt til lige at smide affald."*

Information og undervisning

"Børn taler ikke så meget om affald, men hvis de gjorde ville de helt sikkert sige til hinanden at de skulle smide det i skraldespanden." Børnene giver udtryk for, at de ofte ikke kommenterer når andre smider affald. *"For det meste siger man ikke noget, men kender man den anden rigtig godt kan det godt være, man siger de skal samle det op."* Problemet ved at sige det til andre beskrives som utryghed. *"Man ved ikke om de bliver sure på een."*

Affald forurener

"Slikpapir giver dårlig luft". Der er en klar opfattelse af, at det at smide affald kan resultere i forurening beskrevet som beskidt vand eller uren luft. Eleverne ved imidlertid ikke hvordan affald bliver til forurening. Det diskuteres blandt eleverne, hvor meget affald, der skal til, før der kan være tale om forurening. En enkelt mener at: *"...hvis man bare smider lidt affald - gør det nok ikke så meget"*. En anden sammenhæng hvor det betragtes lidt mere legitimt at smide affald er, når det gælder flasker. *"På en måde kan man sige, at det gavner en anden hvis jeg smider en flaske - for så får han jo penge for den."* Eleverne har ikke lyst til at samle affald op efter andre, selvom de ved det nok var det bedste. Affald er for ulækkert: det er kun flasker man har lyst til at samle op - specielt fordi man får penge for det.

Pant, penge og straf

Eleverne mener, at den bedste løsning på affaldsproblemet er, at uddele bøder og give straf til dem, der smider affald. Derudover håber børnene på, at det en dag bliver muligt at indløse slikpapir og få penge tilbage, som det er tilfældet med fx. ølflasker. *"Man skal nok bare ikke give bøder til dem man tror der slår, hvis man siger det til dem."*

Ribe Amt: Gredstedbro Skole, Gredstedbro

Om affald generelt

Eleverne i 5. klasse på Gredstedbro skole mener ikke, at deres skole har ret store problemer med affald. Tomme ølflasker er det eneste de har observeret på skolens område. Uden for skolens område er de meget opmærksomme på det, der ligger i grøftekanter og på markerne som efterladenskaber fra halmproduktion og derudover det, som forbipasserende har smidt - fx affalds- og indkøbsposer. Eleverne er enige om at affald er ulækkert og grimt. Specielt pigerne hæfter sig ved det grimme.

Viden om affald

De fleste elever giver udtryk for, at de har affaldssortering derhjemme. Børnene ved godt, at affaldet bliver kørt væk med skraldebiler når det har forladt skolen, men har ikke generelt gjort sig tanker om eller fået undervisning i, hvad der sker med affald, når det er smidt ud. Et par drenge er imidlertid godt velinformerede med en detaljeret viden om emnet og mener, i modsætning til de øvrige elever, at affaldsproblematikken er meget relevant og meget omtalt: *"Når man åbner for fjernsynet, er det eneste man ser død, ødelæggelse, vold og affald. Det er over det hele."* Drengene har deres viden fra TV - primært kanalen Discovery. En enkelt dreng har en far som arbejder med transport af papir til genanvendelse. Samtalen kommer derfor ind på genbrug. De fleste elever har kendskab til ting der kan genbruges.

Oprydning

Der er et flertal i klassen der mener, at det er forkert at smide affald. specielt nævnes det som et problem for dyrene, at der ligger affald på marker og grøfter. *"Det er synd for vores heste derhjemme på vores mark - for de kan blive syge af det."* *"Slikpapir giver forurening"*, mener de fleste, men understreger samtidig, at affald er ulækkert og ønsker derfor ikke at rydde op efter andre. Desuden bør dem der sviner selv rydde op. I den forbindelse peger de på de unge som de store syndere.

Irettesættelse af andre

Eleverne i 5. klasse har ikke overvældende meget lyst til at sige til andre, at de skal ændre adfærd - selvom de godt selv ved hvad rigtig adfærd er: *"For det meste siger man ikke noget hvis man ser det"* og *"Man skal nok passe lidt på med hvem det er man siger det til."*

De store er svinagtige

"Jeg har mange gange set de store smide flasker og chipposer". Flere af børnene fortæller historier om unge, som de har set smide affald fra sig. På deres egen skole er de elever fra 8. og 9. klasse. Eleverne i 5. klasse mener, at de også vil blive større "svinere" når de kommer i 8. klasse. *"Når man bliver større får man travlt og skal være sej. Det er ikke ligefrem så sejt at have slikpapir i lommen"*. Motiverne bag affaldsproblemet mener eleverne overordnet hænger sammen med at folk er ligeglade. de unge er så dem der er mest ligeglade.

Hvad kan man gøre?

Eleverne mener, at hvis man vil vide mere om affald bør man se fjernsyn. Discovery nævnes som en god måde, at lære om ting på. Som forslag til ændring af folks dårlige affaldsvaner er der en der siger at man skal gøre det forbudt at smide affald. Ligeledes kommer der forslag om at uddele bøder eller en eller anden form for straf, hvis man gør det. Andre mener, at man skal lade det blive ved at fortælle dem, der sviner, at de skal lade være.

Om affald generelt

Børnene lægger først og fremmest mærke til glasskår, ølflasker og øldåser. Papir, slikpapir og chipposer er ligeledes de mest markante affaldstyper børnene bemærker eller forbinder med ordet affald.

Affald er negativt

I klassen er der bred enighed om, at affald er en dårlig ting, men mindre enighed om hvorfor. Dette gør sig gældende både i forhold til hverdagen på skolen og derhjemme. Der er affaldssortering i klassen og de fleste børn nævner, at de ligeledes sorterer affald derhjemme. Imidlertid er der ingen af børnene, der ved hvorfor det er så vigtigt, eller hvorfor det er så vigtigt, at de benytter sig af det - blot at det er noget man bør gøre. Det går dårligt med sorteringen af affald på skolen. I undervisningen har de tidligere haft om miljø, men ingen i klassen kan huske i hvilken sammenhæng eller om hvilket emne. Dog er de klar over, at de skal have et emne eller et projekt om miljø senere på efteråret.

Affald er ulækkert

Spørger man videre ind til børnenes opfattelse af affald er det meget dominerende, at de betragter det som ulækkert: *"Affald er ulækkert og grimt"*. Det er overvejende pigerne, der mener at affald er grimt. De elever, der er ligeglade med hvordan det ser ud er primært drenge. Det kommer frem, at der er forskel på hvilke typer af affald, der opfattes som ulækkert og forurener. Slikpapir er ikke ulækkert og forurener mindre end fx chipposer. Ispapir er ulækkert fordi det klistrer. Madrester er ligeledes ulækkert, men det forurener mindre end slikpapir og ispapir. De fleste børn har ligeledes en klar sondring imellem det at smide æbleskrog i forhold til at bortkaste slikpapir.

Det er de unge der sviner

Udsagnet dækker over en generel overvejelse i klassen om at de unge sviner mere end andre. Specielt er der mange unge fulde mennesker, der smider flasker fra sig overalt. På spørgsmålet om, hvad der sker, når de selv bliver ældre, er svaret meget entydigt – så begynder de også at svinde mere: *"Når man bliver ældre bliver man mere doven og sejere. Ikke sådan i bander og sådan, men bare sejere og så smider man affald."* og *"Når jeg bliver større bliver jeg sejere - og så har man det ikke lige i lommen."* Enkelte piger modsiger dette og mener de vedbliver at agere fornuftigt i forhold til dem, der er unge nu.

Man gider ikke rydde op efter de andre

Eleverne siger flere gange, at slikpapir forurener, men ved ikke hvordan. De gider under ingen omstændigheder samle affald op der er ulækkert. Opsamling af slikpapir kunne være en mulighed, bare det ikke er for meget. Affald er ikke et emne man taler meget om indbyrdes. De fleste mener ikke de ville gøre noget hvis de så andre smide affald. *"For det meste gør man ikke noget, men andre gange gør man hvis man kender dem rigtig godt"*. Børnene mener ligeledes, at der er en grænse for hvornår man kan tillade sig at kommentere på andres affald, men kan ikke nærmere definere hvor grænsen er.

Hvor meget er for meget?

Trods det faktum, at eleverne er klare i deres ytringer om at affald forurener, er de i stand til at beskrive en grænse for hvornår affald er acceptabelt alligevel. *"Det gør ikke noget hvis der ligger lidt slikpapir, bare det ikke er meget"*

Sønderjyllands Amt: Aller Friskole, Aller

Viden om affald

"Min far siger, at først kommer affald på lossepladsen og derefter i store huller". De fleste børn i klassen har ikke gjort sig mange tanker om emner relateret til affald. En enkelt dreng i klassen er meget bevidst og har en høj grad af information omkring affaldsproblematikken - fra tekniske forklaringer i forhold til indsamling, forbrænding, genanvendelse og opbevaring til estimer i forhold til fremtidige konsekvenser relateret til affaldsproblematikken.

Hverken i skolen eller derhjemme tales der meget om affald. Og der er generelt ikke i klassen viden om, hvad der sker med affald, når det forlader skraldespanden. De henviser til kammeraten der har en far i branchen. Der er imidlertid mange børn i klassen, der kobler affald til forurening og derfra til at se en sammenhæng med dårligt drikkevand. En enkelt pige har prøvet at samle affald ind med spejderne, men hun ved ikke hvorfor.

Grader af renhed

Børnene ser ikke meget affald i den landsby de går i skole eller i de områder i nærheden af skolen, hvor de bor. Enkelte børn mener, at der er forskel på, hvor meget affald man kan smide, før der er tale om at det er forkert: *"Når man smider en chippose er det for meget, hvis det bare er et lille bitte stykke slikpapir er det jo mindre slemt"*. Flere børn indrømmer i denne sammenhæng, at de har smidt affald i meget små mængder. Til gengæld mener 5. klasserne, at de selv er meget mere "renlige" end de store. Ikke de store på skolen, men dem der er mellem 16 og 18 år. *"De drikker øl og smider flaskerne bagefter"*.

Turister sviner

"Turisterne er dem der sviner. Når de kører til Christiansfeld fra deres sommerhuse smider de bare ting ud af vinduet." / *"Det er ikke så meget de lokale der sviner – det er de tyskere som er her om sommeren"* og *"Man kunne sende turisterne hjem, så kunne de ikke smide alle de dåser."* Når de selv er turister mener de ikke, at de sviner mere end når de er hjemme. De sviner ikke mere end der er i forvejen. Og syd på er der mere affald i gaderne end i Danmark. Diskussionen går herefter på, om Christiansfeld er mere ren en Kolding. Der opnås enighed om, at Christiansfeld er renere end Kolding. Dog er begge byer renere end de fleste andre steder.

Synd for køer og heste

Det største problem med affald beskrives som *"at være synd for køer og heste"*. Der gives et konkret eksempel, hvor øldåser på en mark kom igennem en mejetærsker sammen med korn, der så havnede ved køer. Resultatet blev, at

køerne døde. Det er også synd for dyrene at *"de skal vade rundt i alt det affald"*.

Hvad kan man gøre?

Som løsning på problemerne med affald – og specielt som løsning på turisternes bortkastning af affald, foreslås det at sætte flere skraldespande op langs vejene: *"I Holland har man flere skraldespande end i Danmark"*, mener en elev, der ser det som en løsning på problemet med affald langs vejene til Christiansfeld. Andre elever foreslår skilte langs vejene med ordlyden *"Det er forbudt at smide affald"* eller *"Behold dit affald i bilen"*. Eleverne i klassen mener, at det er meget nødvendigt at gøre noget ved alt det affald som er mange steder. Drengen med den store affaldsviden ridser et scenarium op der går ud på at alle vil stå i affald til knæene om 50 år, hvis ikke der gøres noget. Andre mener man blot skal vente 20 år på, at den situation opstår.

Hvad kan man gøre?

"Hvis man skulle lære børn mere om affald, skulle man sige, at de skulle snakke med ham der!" (drengen der ved alt om affald, red.). De andre børn i klassen er imponerede over den viden og de forklaringer der er kommet frem under interviewet fra den meget vidende dreng. Selv mener han, at foredrag for børn om emnet er en god løsning: *"...men det skal nok kun være en halv time til tre kvarter, det må nok ikke være for langt."* Et par drenge nævner at de godt kunne tænke sig at se et forbrændingsanlæg.

Tanken om at samle affald – og specielt samle op efter andre – betragtes som en kedelig og ulækker tanke. Indsamling af flasker derimod betragtes som positivt pga. muligheden for at tjene penge på det: *"Hvis vi fik penge for det andet var det måske også ok."*

Spørgeskema og svar

Er du: Dreng _
 Pige _

1. Sorterer I jeres affald derhjemme?

_ Ja

Hvis Ja, hvad sorterer I:

Flasker _ Papir _ Batterier _ Andet _

Hvad: _____

_ Nej

_ Ved ikke

2. Hvad skal man gøre med tomme sodavandsdåser?

_ Smide dem i skraldespanden

_ Få pant for dem i den butik, hvor de er købt

_ Stille dem på gaden, for der kommer jo nok nogen andre og samler dem op

3. Hvad skal man gøre med en mobiltelefon, når den ikke virker længere?

_ Smide den i skraldespanden

_ Aflevere den tilbage til butikken, hvor den blev købt

_ Aflevere den på en genbrugsplads

4. Hvad gør du, hvis du ser, at din bedste ven smider ispapir på gaden eller i naturen?

_ Du gør ikke noget

_ Du fortæller din ven, at ispapiret skal smides i skraldespanden

_ Du samler selv ispapiret op og smider det i skraldespanden

5. Hvad gør du selv med ispapir, hvis der ikke er en skraldespand i nærheden?

_ Du smider det på gaden eller i naturen

☐ Du krøller det sammen og gemmer det til du ser en skraldespand, du kan smide papiret i

6. Går du ud med skraldeposen derhjemme?

- ☐ Aldrig
- ☐ Indimellem
- ☐ Hver dag

7. Synes du, at det er vigtigt, at man smider sit affald i skraldespanden i stedet for på gaden eller i naturen?

- ☐ Nej, det er ikke særligt vigtigt
- ☐ Ja, det er meget vigtigt
- ☐ Jeg ved ikke om det er vigtigt

8. Hvad synes du om at andre smider papir og andet skrald på gaden eller i naturen?

- ☐ Det er helt i orden
- ☐ Det ser ikke så pænt ud, men det er ikke mit problem
- ☐ Det er noget værre svineri

9. Har I snakket om i skolen, hvad der sker med affaldet, når det er blevet kørt væk i skraldebilerne?

- ☐ Ja
- ☐ Nej
- ☐ Det kan jeg ikke huske

Spørgeskemaet er besvaret af 503 elever fra 5. klasser fordelt på:

- 245 piger
- 258 drenge

Spørgsmål 1

Sorterer I jeres affald derhjemme?	Drenge		Piger		I alt
	Antal	%	Antal	%	%
Ja	166	64,3	166	67,7	66,0
Nej	53	20,5	43	17,5	19,1
Ved ikke	32	12,4	36	13,9	13,5
Blanke svar	7	2,7			1,4
I alt	258	99,9	245	99,1	100

Spørgsmål 2

Hvad skal man gøre ved tomme sodavandsdåser?	Drenge		Piger		I alt
	Antal	%	Antal	%	%
Smide dem i skraldespanden	59	22,9	71	29,0	25,8
Få pant for dem i en butik	209	78,7	177	72,2	76,7
Stille dem på gaden, for der kommer jo nok nogen andre og samler den op	1	0,5	0	0,0	0,2
Blanke					
I alt	269	102,1	248	101,2	102,7

Spørgsmål 3

Hvad skal man gøre med mobiltelefonen når den ikke virker længere?	Drenge		Piger		I alt
	Antal	%	Antal	%	%
Smide den i skraldespanden	10	3,9	17	7,2	5,4

Afleverer den tilbage i den butik, hvor den blev købt	159	61,6	144	58,8	60,2
Afleverer den på genbrugsstationen	88	34,1	95	38,8	36,4
Blanke	1	0,4			0,2
I alt	258	100	256	104,8	104,0

Spørgsmål 4

Hvad gør du, hvis du ser, at din bedste ven smider ispapir på gaden eller i naturen?	Drenge		Piger		I alt
	Antal	%	Antal	%	%
Du gør ikke noget	56	21,7	41	17,3	19,3
Du fortæller din bedste ven, at ispapiret skal smides i skraldespanden	169	65,5	167	68,2	66,8
Du samler selv ispapiret op og smider det i skraldespanden	47	18,2	57	23,3	20,7
Blanke					
I alt	272	105,4	265	108,8	106,8

Spørgsmål 5

Hvad gør du selv med ispapir, hvis der ikke er en skraldespand i nærheden?	Drenge		Piger		I alt
	Antal	%	Antal	%	%
Du smider det på gaden eller i naturen	22	8,5	25	10,6	9,3
Du krøller det sammen og gemmer	232	90,0	229	93,5	91,7

det til du finder en skraldespand, du kan smide det i					
Blanke	4	1,5			0,8
I alt	254	100	254	104,1	101,8

Spørgsmål 6

Går du ud med skraldeposen derhjemme?	Drenge		Piger		I alt
	Antal	%	Antal	%	%
Aldrig	23	8,9	18	7,4	8,2
Indimellem	197	76,4	197	80,4	78,3
Hver dag	37	14,3	28	11,4	12,9
Blanke	1	0,4	2	0,8	0,6
I alt	257	100	243	100	100

Spørgsmål 7

Synes du det er vigtigt, at man smider sit affald i skraldespanden?	Drenge		Piger		I alt
	Antal	%	Antal	%	
Nej, det er ikke særlig vigtigt	5	1,9	6	2,4	2,2
Ja, det er meget vigtigt	218	84,5	205	83,7	84,1
Jeg ved ikke om det er vigtigt	35	13,6	35	14,3	13,9
Blanke					
I alt	258	100	246	100	100,2

Spørgsmål 8

Hvad synes du om at andre smider papir og andet skrald på gaden?	Drenge		Piger		I alt
	Antal	%	Antal	%	%

Det er helt i orden	5	1,9	5	2,0	2
Det ser ikke pænt ud, men det er ikke mit problem	58	23,5	58	23,7	23,1
Det er noget værre svineri	196	76,0	181	73,9	75
Blanke			1	0,4	0,2
I alt	259	101,4	244	100	100,3

Spørgsmål 9

Har I snakket om i skolen, hvad der sker med affald, når det er blevet kørt væk i skralde bilerne?	Drenge		Piger		I alt
	Antal	%	Antal	%	%
Ja	36	14,0	33	13,5	13,7
Nej	107	41,5	82	33,5	37,6
Det kan jeg ikke huske	113	43,8	127	51,8	47,7
Blanke	2	0,8	3	1,2	1
I alt	256	100,1	242	100	100